

DOCUMENTA HISTORICA 49.
A SZTE BTK Történész Diákkör kiadványa

**DOKUMENTUMOK
AZ 1911–1912-ES
OLASZ-TÖRÖK HÁBORÚBÓL**

Fordította és sajtó alá rendezte:
HORVÁTH KRISZTIÁN

JATEPress
Szeged 2000

DOCUMENTA HISTORICA 49.
A SZTE BTK Történelem Diákkör kiadványa

**DOKUMENTUMOK
AZ 1911-1912-ES
OLASZ-TÖRÖK HÁBORÚBÓL**

Fordította és sajtó alá rendezte:
HORVÁTH KRISZTIÁN

A dokumentum forrása:

Histoire de la guerre italo-turque 1911-1912. Par un témoin.

Berger-Levrault, Paris-Nancy, 1912.

*Nouveau recueil général de traités et autres actes relatifs
aux rapports de droit international.* Leipzig, 1913.

Bosworth, R. J. B.: *Italy, the last of the Great Powers:*

Italian foreign policy before the first World War.

Cambridge University Press, Cambridge, 1979.

Lektorálta:

J. NAGY LÁSZLÓ

Sorozatszerkesztő:

MÜLLER LÁSZLÓ, PÁNDI LAJOS

© SZTE BTK Történész Diákkör, 2000

© Pándi Eszter, 2000

HU-ISSN 1216-0954

BEVEZETÉS

1. Líbia a török korban

Amikor 1551-ben Szinán pasa elfoglalja Tripolit, ez a több évszázados líbiai török uralom kezdete is egyben. Az új tartomány élére a pasa kerül, ám ennek hatalma az idők során fokozatosan eltölpül a janicsároké mellett. A XVII. században a tartományban a török jelenlét egyre inkább formálissá válik, ami együtt jár a belső anarchia fokozódásával is.

1711-ben Ahmed Karamanli, akit a janicsárok saját vezetőjüké (dejjé) választottak, megöli a frissiben kinevezett török helytartót és saját kezébe veszi a hatalmat. Az ettől az időponttól számított ún. Karamanli-korszakban¹ (1711-1835) a szultán fősege Tripoliban gyakorlatilag teljesen névlegessé válik: Ahmed Karamanli saját dinasztikus hatalmának kiépítésébe kezd. Ebben a korszakban a tartomány legfőbb bevételi forrása a kalózkodás volt. Juszuif ibn Ali Karamanli uralma alatt (1795-1832) több európai országgal születnek megállapodások a kalózkodás visszaszorítása érdekében, melynek fejében viszont a Karamanli-család éves adóban részesül. A napóleoni háborúk után azonban az európai hatalmak erőlyesen lépnek fel a Tripolinak fizetett rendszeres éves adók ellen, ami a bevételi források jelentős megcsappanásához vezet. A kieső jövedelmek pótlására Juszuif kénytelen megemelni az adókat, ami belső zavargásokhoz, s 1832-ben Juszuif lemondásához vezet. Utóda, II. Ali (1832-1835) a lázadások megfékezésére török csapatokat hív az országba. A törökök rendet is teremtenek, ám minden várákozással ellentétben országon belül maradnak, sőt, a hazatérő török hajóhad magával viszi Alit is.²

Az ettől az időponttól számított ún. harmadik török korszakban a törökök egységes tartományként kezelik a vidéket, bár a korábbi

¹ Ezt nevezik második török korszaknak is. Líbia első török korszaka értelemszerűen a török hódítással kezdődik.

² A törököket az is maradásra bírta, hogy a harmincas években a franciák nekilátnak Algír meghódításának; ezáltal Konstantinápoly veszélyeztetve látja saját észak-afrikai birtokait.

időszakoknak megfelelően vonakodnak Fezzánt és Kirenaika belső, sivatagi vidékeit közvetlen irányítás alá vonni.³ 1879-ben Kirenaika élére közvetlenül Konstantinápoly alá rendelt vezető kerül, az 1908-as ifjútörök forradalom után pedig mind Tripolitánia, mind Kirenaika képviselőket küldhet a török parlamentbe.

Sajátságos problémája a török korszaknak, hogy Konstantinápoly sokáig nem is igen foglalkozott észak-afrikai tartományai külső határainak kijelölésével. Ennek török szempontból mindaddig nem is volt különösebb jelentősége, míg a szomszédos Egyiptom vagy akár Tunisz valamilyen laza formában elismerték a szultán főségét. A problémák a határok kapcsán akkor merülnek fel igazából, amikor az európai hatalmak is megjelennek a térségben: egy 1890-es olasz tanulmány szerint a franciák 1881-1890 között az elméletileg a szultán fősége alatti területekből mintegy ötezer km²-t csatolnak Tuniszhoz.⁴ A déli, Szahara felőli határ pedig úgyszólván nem is létezik: Konstantinápoly területi igényei ugyan nagyok (egészen a mai Dél-Algériára és Észak-Csádra kiterjedők), ám a gyakorlatban a török kormányzat semmit sem tesz a határok kijelöléséért. 1900-tól, de egyes helyeken már egészen 1875-től kezdődően a török kormányzat azzal próbálja meg érvényesíteni területi igényeit a Szaharában, hogy a lehető legtávolabbi pontokra is kisebb garnizonokat telepít. Fezzán déli határainak kijelölése kapcsán 1911 őszére Tripoliban terveznek egy francia-török konferenciát, mely azonban az olasz-török háború kitérője miatt elmarad.⁵

Ebben az időszakban a tartományok gazdasága a (szerény) mezőgazdaságon, kereskedelmen és kézműves iparon alapult. Őt nagy karavánútvonala indult ki a tengerparti kikötőkből: három dél, egy-egy

³ Eleinte a törökök is olyan jellegű problémákkal találják szemben magukat, mint évtizedekkel később az olaszok: a belső területek törzseit képtelenek a központi kormányzat elismerésére bírni. A törökök három nagy hadjáratot vezetnek az ország belsejébe, melyek közül kettő 20-20 évnél is tovább tart.

⁴ A végleges határrendezésre Tunisz és Tripolitánia között csak 1910-ben kerül sor, amikor is Tunisz újabb területeket kap.

⁵ Amint a lausanne-i békeszerződés értelmében a legdélebbi török garnizonokat kivonják a Tíbesztiből és Borkuból, a franciák azonnal bevonulnak oda, ami kellőképpen bosszantja az olasz hódítókat.

pedig kelet, illetve nyugat felé. A XIX. század vége felé (az európai gyarmatosítás fokozatos előhaladtával) e kereskedelmi utak egyre vesztenek jelentőségükből, ezzel párhuzamosan azonban Tripoli és Bengázi mind nagyobb kereskedelmet bonyolít le a környező (és távolabbi) országokkal. A múlt század végén a tartományok legfontosabb kereskedelmi partnerei Olaszország, Nagy-Britannia, Málta, Egyiptom, Tunisz, Franciaország, Ausztria, Németország és Görögország, ahova mindenekelőtt állatokat, gyapjút, tevé- és lószőrt, datolyát és árpát exportálnak. A behozatalt a késztermékek széles skálája és fegyverek jellemzik.

A török kormányzatnak ebben az időszakban semmilyen áttekinthető elgondolása nem volt a tartományok fejlesztésével kapcsolatban. Az infrastruktúra, a közlekedés a nagy karavánutak hanyatlása mellett semmilyen fejlődésen nem megy keresztül: szinte teljes mértékben hiányoznak a használható utak. Ugyanilyen „pangás” jellemzi a mezőgazdaságot és a (kézműves)ipart, miközben a dohány és a só állami monopólium. A törökök egy dolgot azonban meglehetősen pontossággal műveltek: ez az adók és vámok kivetése és behajtása volt. Konstantinápoly legfőbb bevételei e tartományokból éppen az adókból és vámokból származtak, ami egyúttal állandó okot is kínált a belső sivatagi területek nomádjainak a központi hatalom elleni lázadásokhoz.

2. Olasz érdekek Észak-Afrikában

1881-ben a franciák saját uralmuk alá vonják Tuniszt, s ezzel Olaszország egy számára stratégiaileg igen jelentős terület megszerzésének lehetőségétől esik el.⁶ Olaszország nem utolsó sorban ebből a megfontolásból lép szövetségre 1882-ben Németországgal és az Osztrák-Magyar Monarchiával, majd a nyolcvanas évek hátralevő részében Eritreában és Szomáliában szerez magának gyarmatokat.

1887 februárjában Olaszország és Nagy-Britannia közt létrejön a földközi-tengeri antant, mely szavatolja a Mediterráneumban a *status*

⁶ Olaszország a korábbi években a franciákkal szinte versengve investált tőkét Tuniszban és küldi telepeseit az országba.

quót. Ugyanebben az évben a Monarchia, Olaszország és Németország közti hármasszövetség megújításakor kiegészítő pontok kerülnek a szerződésbe, melyek egyikének alapján a Mediterráneumban a *status quo* fenntartására kell törekedni,⁷ de ha az valamilyen oknál fogva mégsem lenne tartható, Németország Olaszország bármely akcióját támogatja a térségben.

Az aduai vereség⁸ s az időközben zajló francia-olasz vámháború, melyből a gyengébbik fél, Olaszország kerül ki vesztesen, a kilencvenes évek végén arra készítetik az olasz külpolitikát, hogy Franciaországgal szemben is inkább a megegyezéssel utat válassza, elismertetve Olaszország különleges jogait és érdekeltségét a török uralom alatti Tripolitánia és Kirenaika felett, mely területek Észak-Afrikában hovatovább egyedülként mindezidáig a nagyhatalmi érdekeken kívül estek.

Ennek az új külpolitikai irányzatnak egyik megnyilvánulásaként a két ország hamarosan véget vet a vámháborúnak,⁹ 1900. december 15-én pedig Franciaország szerződésben ismeri el Olaszország különleges jogait Tripolitániában és Kirenaikában, míg Olaszország szintén jóindulatáról biztosította a franciákat Marokkóban.

Az olasz gazdasági behatolás Tripolitániában különösképpen erőre kap 1907-től kezdve, amikor a Banco di Roma¹⁰ fiókot nyit Tripoliban, melyet később további fiókok követnek más városokban is

⁷ Az 1891-es és 1902-es megújítások is ismételt sor kerül a *status quo* hangsúlyozására, emellett pedig Olaszország jogainak elismerésére a *status quo* megbomlása esetére. A szerződés 1902-es megújításával egy időben a Monarchia és Németország külön jegyzékben tudatja Olaszországgal, hogy amennyiben Olaszország fellépne Észak-Afrikában, a két ország nem tesz ez ellen irányuló lépéseket.

⁸ 1896. március 1. 1889-ben Abesszínia és Olaszország között létrejön az ucciali szerződés, mely rögzíti az Abesszínia és Eritrea közti határt, s melynek egyik cikkelyét az olaszok úgy értelmezik, hogy Abesszínia Olaszország protektorátusa. Amikor azonban 1896-ban ennek a „képzelt” protektorátusnak megpróbál érvényt szerezni, Olaszország megszegyenítő vereséget szenved Abesszíniától.

⁹ 1896-ban egy szerződésben Franciaország és Olaszország rendezi a Tuniszban lakó olaszok helyzetét, a vámháborúnak pedig a két ország 1898-ban vet véget.

¹⁰ A Banco di Roma alapítására 1880-ban került sor, kiterjedt üzletei voltak Törökországban, a Balkánon, Egyiptomban és természetesen Líbiában.

szerte Tripolitániában és Kirenaikában. A bank nem kifejezetten csak pénzügyi tevékenységet folytat Észak-Afrikában, hanem jelen van ipari és mezőgazdasági, valamint az infrastruktúrát érintő beruházásokban is.¹¹

1908-ban azonban az ifjútörök kormányzat hatalomra jutása erősen nacionalista karaktert kölcsönöz a Birodalom vezetésének: az ifjútörököknek eltökélt szándéka megszilárdítani az uralmat olyan távoli, de névleg a Birodalomhoz tartozó területek felett is, mint Tripolitánia és Kirenaika.¹² Ennek jegyében az olasz gazdasági behatolás Észak-Afrikában jelentős akadályokba ütközik a továbbiakban a török kormányzat részéről, s majdhogynem ellehetetlenül. A Banco di Roma felől komoly nyomás nehezedik az olasz kormányra, s a bank azzal „fenyegetőzik”, hogy amennyiben Olaszország a terület elfoglalásával nem biztosítja politikai és gazdasági uralmát Tripolitániában, a bank kénytelen lesz átengedni érdekeltségeit osztrák és német pénzintézeteknek.

Ugyanakkor a széles olasz közvélemény is pártfogolta Líbia elfoglalásának gondolatát: általánosan elterjedt az a nézet, hogy Líbia potenciális nyersanyagforrás Olaszország számára, ugyanakkor remek piac, s nem utolsó sorban megoldás lehet az olasz túlnépesedés problémájára is: a kép Líbiáról ekkoriban talán túlságosan is optimista.

Szintén nagy jelentőségű fejlemény, hogy 1909 októberében Olaszország Racconigiben megszerezte Oroszország elismerését Tripolitánia feletti jogaira, cserébe az orosz érdekeltségek elismeréséért a tengerszorosoknál.

A „szabad jelzést” egy tripolitániai akció megkezdésére az adta meg, hogy ekkoriban került sor az európai nagyhatalmak figyelmét

¹¹ Vasúthálózat kiépítéséről is születtek tervek, az olasz kormányzat pedig iskolarendszer kiépítésének gondolatával is foglalkozott. Az olaszok bevezették Tripoliban saját postarendszerüket. 1910-ben az olasz import Tripolitániából eléri a 9,8 millió lírát, míg az export 4,4 millió.

¹² Hasonló elképzelések voltak az ifjútörököknek Bosznia-Hercegovinát (melyet a Monarchia annektál) és a vazallus Bolgár Fejedelemséget (mely az annexió után egy nappal proklamálja függetlenségét) illetően is.

szinte teljesen lekötő agadiri incidensre,¹³ s ez volt az a pillanat, amikor Olaszország „lecsapott”.

3. Az olasz-török háború

Giolitti¹⁴ 1911 szeptemberében meggyorsítja az előkészületeket egy esetleges katonai akcióra, egyúttal abból az okból is, hogy elkerüljenek egy esetleges német közvetítési kísérletet a Birodalom és Olaszország között. Az olasz parlament alsóházának működését 1911-ben felfüggesztik (egészen 1912 februárjáig), nehogy esetleg a törvényhozás bármilyen problémát támasszon egy katonai akcióval szemben.

Az olasz tengerészeti minisztérium legkésőbb december elejéig javasolja a Tripolitánia elleni akció elkezdését, San Giuliano¹⁵ és Giolitti szeptember 14-én egy novemberi kezdésben állapodnak meg. Az eseményeknek azonban váratlan lökést adott a *Derna* török hadihajó esete, mely Konstantinápolyból Tripoliba érkezett fegyverekkel és hadianyaggal. Az olasz kormány szeptember 25-én az olasz sérelmekről szóló jegyüket intéz a török kormányhoz, ám ennek

¹³ A Panther 1911. július 1-jén futott be Agadirba. Az olaszok, hogy a nagyobb nemzetközi bonyodalmat elkerüljék, előbb kivárták a marokkói válság körüli vihar elültét, s csak utána léptek fel nyíltan Tripolitániában. 1911 nyarán az olasz külpolitika előbb az antant, majd szeptemberben Németország és a Monarchia „puhításába” kezd: az előkészítés alapvetően sikerrel jár.

¹⁴ Giovanni Giolitti (1842-1928); az 1891-1921 közötti időszakban ötször Olaszország miniszterelnöke; a századelő olasz politikájának egyik legmeghatározóbb alakja. Giolitti már 1911 augusztusában azt a feladatot adja Pollio olasz vezérkari főnöknek, hogy végezzen számításokat egy esetleges Líbia elleni katonai invázió méreteit illetően. Az olaszok azzal számolnak, hogy az észak-afrikai török helyőrségek létszáma összesen kb. 3-4 ezer főre rúg, melyhez hozzászámítják az arabok ellenállásának erejét is. Ugyanígy tudnak a Kirenaikában igen erős Szanuszi rendről is, melyet szintén a potenciális ellenfelek közé számítanak. Ennek megfelelően Pollio huszonkétezer fős olasz expedíciós sereggel számol, Giolitti viszont ennek legalább a dupláját szeretné.

¹⁵ Antonino Paternò, San Giuliano márkija (1852-1914); 1905-1906 és 1910-1914 között Olaszország külügyminisztere.

ellenére szeptember 26-án a *Derna* kirakodik.¹⁶ Ez az eset szolgáltat ürügyet az olaszoknak egy azonnali cselekvésre: 1911. szeptember 26-án Giolitti megszerzi a király hozzájárulását egy ultimátum küldéséhez, melyre még aznap sor kerül, s melyet másnap, 27-én adnak át Konstantinápolyban (ez egyben a jelen kiadványban szereplő első dokumentum).

Tekintve, hogy az ultimátum eleve olyan szövegezésű, hogy meglehetősen kevés mozgásteret hagy a törököknek, 27-én a római kormányzat a háborúra való felkészülés szellemében az expedíciós erők főparancsnokává Carlo Caneva tábornokot, a flotta parancsnokává pedig Aubry admirálist nevezi ki. Faravelli altengernagy vezetésével tizenkét hadihajó azonnal el is indul Tripoli felé, Abruzzi herceg ellentengernagy vezetése mellett pedig egy másik flottaegység a Jón-tengerre hajózik, s ugyancsak szeptember 27-én Tarantóba érkezik.

A várakozásnak megfelelően a török válasz elutasító; a Birodalom nem hajlandó lemondani utolsó afrikai birtokairól. Az ifjútörökök ezzel egyidejűleg az európai nagyhatalmakhoz is felhívást intéznek, ám azok semleges állásponton állnak (lásd a kötetben szereplő második és harmadik dokumentumot). A török elutasítás szeptember 29-én érkezik meg Rómába, s még aznap sor kerül a hadüzenetre.

Mintegy harmincötezer fős olasz expedíciós sereg kel útra Afrika felé, mellyel szemben egy alig négy-ötezres török helyőrség áll.¹⁷ Az olasz erőfölény a Földközi-tengeren még szembeötlőbb: a világviszonylatban is jelentős olasz flotta csak és kizárólag a Földközi-tenger térségében összpontosul, mellyel szemben a törökök gyakorlatilag semmit sem tudnak felmutatni.¹⁸

¹⁶ A törökök az olasz jegyzékre azonnal reagálnak, és gazdasági garanciákat kínálnak fel Olaszországnak.

¹⁷ Az adatok eltérőek: más források a török reguláris erők nagyságát Észak-Afrikában kb. 10000-re teszik.

¹⁸ A háború kitörésekor a viszonylag jelentéktelen és elavult török flotta Bejrútban állomásozik. Ennek megsemmisítésére azonban Giolitti politikai okokból nem gondol, hiszen az olasz kormány a nagyhatalmak felé szavát adta a háború lokalizálására.

Az első összecsapásra Abruzzi herceg hajóhada és néhány török hajó között kerül sor az Aktion környéki Prevezánál. Az olaszok ezek után arról tájékoztatják az európai nagyhatalmokat, hogy hadműveleteiket kizárólag Észak-Afrikára korlátozzák, s igyekeznek megátolni a háború kiszélesedését.

Szeptember 30-án az olaszok blokád alá veszik Tripolit, október 3-5. között pedig lövetik a várost. Október 4-én elesik Tobruk, 5-én Tripoli, majd október első három hetében a nagyobb tengerparti városok mind olasz megszállás alá kerülnek: elesik Derna, Homsz és Bengázi is. A törökök azonban mégis bizakodóak: meggyőződésük, hogy a Líbia belsejébe visszahúzódó török helyőrségi csapatok és a helyi arab törzsek együttes ellenállásával meg lehet állítani az olaszokat.

Az olasz expedíciós erők sem a környezeti feltételekre, sem pedig az ellenség gerillaharcára nem készültek fel, ami rögtön meg is mutatkozott abban a pillanatban, amikor a part menti városok könnyű meghódítása után az olasz hadsereg szemben találta magát az ország belsejével. 1911. október 23-26. között komoly összecsapásokra kerül sor al-Haninál (Tripoli mellett) arabok és olaszok közt, november 28-án Bengázi körül három összecsapás zajlik le, s mindkét fél komoly veszteségeket szenved. A dernai török helyőrség a város eleste után a hegyekbe vonul vissza, s a helyi lakosság támogatása, a helyszínen pedig Enver pasa és Musztafa Kemal,¹⁹ valamint Ahmed as-Saríf asz-Szanúsi vezetésével eredményesen állnak ellen minden olasz támadásnak: 1911. október 8-án és 1912. március 3-án Enver csapatát mér az olaszokra. Tobruk mellett 1912. március 3-án és július 17-én kerül sor komolyabb összecsapásokra arabok és olaszok között: a harcok hevesességét jelzi, hogy itt leli halálát az olasz Salsa tábornok is. A heves ellenállás eredményeképpen az olaszok a háború első hat hónapjában a kezdeti pozícióikhoz képest képtelenek előre törni.²⁰

Olaszország azonban, megpróbálva véget vetni a háborúnak, 1911. november 4-én királyi dekrétumban tudatja a világgal, hogy annektálja Tripolitániát és Kirenaikát. A dekrétum önmagában

¹⁹ A későbbi Kemal Atatürk, a modern Törökország atyja.

²⁰ Az olaszokat a közben kitört kolera is hátráltatja.

természetesen semmilyen különös hatással nem jár: a törökök mindenesetre válaszul azt hozzák az egész világ tudtára, hogy a királyi dekretum *de facto* és *de iure* is nem több üres papírnál (lásd a kötetben szereplő negyedik és ötödik dokumentumot).

A háború elhúzódsát látva az olaszok november 3-án újabb korosztályt hívnak fegyverbe, s a háború kezdetén 35000 fős olasz expedíós sereg létszáma a háború végére százézerre duzzad.²¹

Januárban a törökök a Vörös-tengeren keresztül próbálnak meg utánpótlást juttatni Líbiába: a régi hajókból álló konvojt azonban január 7-én három olasz hadihajó szétveri.²²

Érdekes fejlemény, hogy 1912. január 15-én és 18-án Olaszország feltartóztat két, francia zászló alatt haladó hajót, melyek Tunisz felé tartanak. Az első hajót annak ürügyén tartóztatják fel, hogy az repülőgépet szállít Törökországnak, a másodikat pedig azzal, hogy fedélzetén 29 török hivatalnok utazik. Az olaszok mindkét hajót lefoglalják, mire január 22-én Franciaország a hágai nemzetközi bírósághoz fordul a sérelem orvoslása érdekében. Az első hajót az olaszok csak akkor hajlandóak elengedni, amikor végleg tisztázódik, hogy a repülőgép Tuniszba tartott, a másodikat pedig csak akkor, amikor egyértelműen kiderül, hogy a török tisztviselők a Vörös Félhold tagjai.²³

E diplomáciai affér mindenesetre rávilágít arra, hogy a háború további elhúzódsa újabb nemzetközi problémákat vethet fel. A

²¹ Giolitti emlékirataiban a kezdetben bevetett erők számát 35700 főben adja meg, mely erőkhöz négy repülőgép is csatlakozik. A háború végére vonatkozólag azonban Giolitti azt állítja, hogy az expedíós erők száma túlnőtt a nyolcvanezren.

²² Érdekes fejleménye a háborúnak, hogy az olaszok fegyverrel és pénzzel támogatnak egy bizonyos Idrisz, aki Mekka és Jemen közt lázítja az arab törzseket a török uralom ellen. A dolognak az a különös érdekessége, hogy ez az Idrisz valamilyen fokon rokonságban áll a kirenaikai Szanúsiakkal; Olaszország számára tehát különösen értékes.

²³ A két szóban forgó hajó a *Carthage* és a *Manouba*. A *Manouba* fedélzetén utazó 29 török hivatalnok közül egy utólagos vizsgálat kideríti, hogy közülük 27 valóban a Vörös Félhold tagja. Ekkoriban kerül sor egy harmadik francia hajó (*Tavignano*) feltartóztatására is, közvetlenül Tunisz partjainál. A franciák ebben az esetben is nemzetközi bírósághoz akar fordulni.

Monarchia és Németország korábban már arra ösztönözte a harcoló feleket, hogy Olaszország *de facto* uralma mellett maradjon meg a szultán formális szuverenitása, ám a novemberi királyi dekrétum komoly akadályt gördít egy ilyen megoldás elé.

1912. februárjában Giolitti újra összehívja a parlament alsóházát, s szavazásra bocsátják az annexióról szóló dekrétumot. A törvényt az alsóház 440:36 arányban, a szenátus pedig teljes egyhangúsággal szavazza meg²⁴ (lásd a kötetben szereplő hatodik dokumentumot, az annektálás szükségességének indoklásáról).

Olaszország a háború végének előbbre hozatala érdekében amellet dönt, hogy - a korábbi ígéretekkel szemben - a hadműveleteket nem csupán Észak-Afrikára korlátozza.²⁵ 1912. február 24-én Paolo Thaon di Revel tengernagy Bejrútnál elsüllyeszt egy török hadihajót és ágyúzza a várost.²⁶ Ez az akció arra készíti Franciaországot, hogy még inkább sürgesse a háború befejezését, ezért február 28-án közvetíteni próbál a harcoló felek közt.

Március 18-án Giolitti utasítására a tengerészeti miniszter, Pasquale Leonardi Cattolica előkészületeket tesz a Dardanellák megtámadására. Az a hír, hogy Olaszország a háborút a Balkán közvetlen szomszédságára, a szorosok közelére akarja kiterjeszteni, heves ellenzésre talál mindenekelőtt a Monarchiában. Olaszország szerint az akció, beleértve szigetek esetleges elfoglalását az Égei-tengeren, nincs ellentétben a hármas szövetség 1887-es kiegészítésének értelmezésével, míg a Monarchia vezető körei egy ilyen akciót természetesen azzal ellentétesnek találnak. A helyzet „mentése” érdekében, s az egymással szövetséges Olaszország és Ausztria-Magyarország egymás közti vitájára áthidaló megoldást keresendő 1912 márciusában II. Vilmos Velencében találkozik III.

²⁴ Történt mindez annak ellenére, hogy mindaddig egyetlen európai nagyhatalom sem reagált kedvezően a királyi dekrétumra.

²⁵ 1912. február 7-8-án Giolitti személyes megbeszélést folytat Caneva tábornokkal, aki felvázolja neki azokat az okokat, melyek a líbiai hadműveletek lassúságát eredményezik. Ezek után születik meg a döntés arról, hogy a korábbi ígéretekkel szemben a hadműveleteket ki kell terjeszteni az Égei-tenger térségére is.

²⁶ A Török Birodalom belső válságát csak fokozza, hogy februárban Jemenben is felkelés tör ki.

Viktor Emánuellel, s vállalja, hogy nyomást gyakorol a Monarchiára egy égei-tengeri olasz akció kedvéért.

Április 14-én az olasz flotta elindul a szorosok felé,²⁷ majd április 18-19-én lövik is a Dardanellákat. Erre a Török Birodalom lezárja a tengerszorosokat, s csupán a nagyhatalmak hosszas unszolására hajlandó azokat később újból megnyitni.²⁸ Április 23-án Olaszország elfoglalja a Dodekanisosz szigetcsoporthoz tartozó Asztipália szigetét, május 4-én Ameglio tábormok partra száll Rodosz szigetén, melynek török helyőrsége május 17-én kapitulál. Olaszország májusban még a Dodekanisoszhoz tartozó más szigeteket is elfoglal.²⁹

A Dardanellák és a Dodekanisosz elleni katonai akció célja eredetileg a háború többfrontossá: tételével annak minél előbbi befejezése volt.

Mindazonáltal ez az összetett katonai akció heves ellenzésre talált a többi európai nagyhatalom részéről; a külügyminiszter San Giuliano éppen ezért április 28-án utasítja az európai fővárosokban az olasz nagyköveteket, hogy ragaszkodjanak ahhoz az állásponthoz: Olaszország nem tűr korlátozást égei-tengeri akcióit illetően.

Nagy-Britannia ellenben annak ad hangot, hogy a Dodekanisoszt Olaszország nem tarthatja meg magának. Franciaország, mint azt már fentebb láttuk, nem ellenzi Líbia elfoglalását, de Olaszországnak szerinte is le kell mondania a szigetek megtartásáról. A Monarchia, mint ezt már láttuk, azonnal tiltakozik a szigetek elfoglalása ellen, s a hármas szövetség pótszerződésére hivatkozva a *status quo* megbontása miatt kárpótlást követel magának. Az olasz kormány, látva a nemzetközi visszhangot, hajlandó tárgyalásokba bocsátkozni a törökökkel: 1912 májusában Giolitti Giuseppe Volpi³⁰ személyén

²⁷ Az égei-tengeri akcióról április 12-én tájékoztatják a Monarchiát, az akciót magát „további halasztást nem tűrőnek” minősítve.

²⁸ Olaszországgal szemben a török ellenintézkedés az, hogy a Birodalom egész területéről kitiltják az olasz állampolgárokat. (Ez az intézkedés Konstantinápolyban mintegy 20, a Birodalom egyéb területein további 50 ezer embert jelent.)

²⁹ Május 12-én elfoglalják Kósz és kilenc másik szigetet.

³⁰ Giuseppe Volpi (1877-1947); iparosként az olasz gazdasági behatolást szorgalmazza Törökországban és a Balkánon. Később Tripolitánia kormányzója (ld.

keresztül „a legnagyobb körültekintéssel” előkészítő tárgyalásokat kezdeményez Konstantinápolyban, hogy kipuhatolja a törökök hajlandóságát a békére. Volpi június 10-16. között személyes tárgyalásokat folytat a törökökkel, de ekkoriban azok még meglehetősen hajlíthatatlannak mutatkoznak. Az mindenesetre kiderül, hogy ekkorra már a törökök is úgy gondolják, észak-afrikai tartományaik számukra végérvényesen elvesztek, de azt is jól látják, hogy Olaszország még távolról sem hódította meg azokat teljesen. Június második felében úgy tűnik, a törökök egyfajta autonómiát szeretnének a két tartomány számára, vagy esetleg a partvidék átengedését Olaszországnak.

Június 27-én mindenesetre Olaszország azzal fordul a Monarchiához, hogy az elfoglalt szigeteket nem kívánja annál hosszabb ideig megszállva tartani, mint amennyire az szükséges.

Mivel azonban a törökök - bár a Dardanellek elleni akció és a Dodekaniszosz elfoglalása őket is meglepte - nem engednek álláspontjukból, sőt, folyamatos harcok dúlnak Észak-Afrikában, figyelmet érdemel Pollio olasz vezérkari főnök 1912. június 29-ei emlékeztetője Giolittihez, melyben újabb, még kiterjedtebb katonai akciókat javasol (ez a kötetben szereplő hetedik dokumentum).

Pollio határozottan egyedül marad az emlékeztetőjében megfogalmazott álláspontjával, ugyanis július 12-ével a tárgyalások Olaszország és a Török Birodalom között Svájcban (Lausanne-ban) hivatalosan is kezdetüket veszik: az olasz küldöttséget már ekkor Volpi, Guido di Fusinato és Pietro Bertolini³¹ alkotják; a török küldöttséget pedig Szaid Halim pasa, az államtanács elnöke vezeti.³²

Olasz részről a júliusi tárgyalások alatt felmerül, hogy fogadják el a szultán egy vallási képviselőjének jelenlétét Líbiában, vállaljanak

még később), 1925-1928 között pénzügyminiszter. Giolitti Volpi jelentős török kapcsolatai miatt gondolt személyére a közvetítés kapcsán.

³¹ Pietro Bertolini (1859-1920); 1907-1909 között munkaügyi miniszter, 1912 novemberétől 1913 márciusáig a frissen megalapított gyarmatügyi minisztérium első vezetőjeként segít a Líbia gyarmat megszervezésében.

³² Szaid Halim pasa a tárgyalások ideje alatt végig a két tartománynak a szultán névelés alatti autonómiájához ragaszkodik.

részt az oszmán államadósságból, mely javaslatokat Giolitti el is fogadja. Ugyancsak felvetődik, hogy Fezzán státusát átmeneti időre hagyják rendezetlenül, illetve, hogy a belső területek csak egy harminc éves időtartam alatt kerüljenek teljesen olasz kézre: ezeket a javaslatokat viszont Giolitti elutasítja; egyedüli tárgyalási alapként a Líbia egésze feletti teljes olasz szuverenitás elismerését fogadva el.³³

A júliusi török kormányváltás félbeszakítja a tárgyalásokat; július 28-án mindkét fél képviselői hazautaznak Svájcból. Az új török kormány szintén hajlandóságot mutat a tárgyalások további folytatására, s ezt előmozdítandó Giolitti leállíttatja a további hadműveleteket az Égei-tengeren.³⁴

Az újabb török delegáció augusztus 12-én érkezik meg a svájci Caux-ba; az új török küldöttséget Mehemed Nabi bej és Rumbejoglu Fahreddin alkotják.³⁵ A tárgyalások ennek ellenére igen vontatottan haladnak: a török delegáció utasítása szerint nem hajlandó lemondani a szultán olyan területek feletti névleges uralmáról, melyet az olaszok még nem foglaltak el.³⁶

Az olasz küldöttséget Giolitti augusztus 25-én azzal az utasítással látja el, hogy javasolják a törököknek a következőt: a Birodalom

³³ Az égei-tengeri szigeteket illetően Szaid Halim pasa július 19-én kijelenti, hogy a szigeteknek a háború végeztével vissza kell térniük a Birodalomhoz.

³⁴ Ugyanakkor fokozzák a nyomást Kirenaikában, ezzel is eloszlatandó a törökök minden reményét Észak-Afrikát illetően.

³⁵ Nabi a Birodalom korábbi szófiái követe, Fahreddin pedig budapesti főkonzul (ő korábban Rómában is teljesített diplomáciai szolgálatot).

³⁶ Első körben a törökök három javaslatot terjesztenek az olaszok elé: az első kettő szerint Olaszországnak le kellene mondania hódításairól, a harmadik szerint pedig Líbia felett olyasfajta olasz uralom lenne csak elfogadható, mint a franciáké Tuniszban. Az olaszok persze „kapásból” elutasítják mindegyik felvetést. Augusztus 27-én a törökök újabb két javaslattal állnak elő: az első szerint Tripolitánia és Kirenaika autonóm lenne, két kikötő pedig teljes olasz szuverenitás alá kerülne; a második szerint Kirenaika autonóm lenne, Tripolitánia pedig teljes egészében olasz – cserében viszont Olaszország átengedi a törököknek Eritreát. Az olasz delegáció ezt is elutasítja, s azzal „fenyegetőzik”, hogy a hadműveleteket szükség esetén kiterjesztik Arábiára, Kis-Ázsiára és Albániára is, illetve, hogy addig nem adják vissza az égei-tengeri szigeteket, amíg minden török katona és tisztségviselő el nem hagyja Líbiát.

egyoldalúan deklarálja a tartományok függetlenségét, a szultán kinevez egy vallási képviselőt Libiába, közben Olaszország egyoldalúan sértetlenséget szavatoí az arab lakosságnak, míg a Birodalom ugyancsak egyoldalúan szintén sértetlenséget ígér az égei-tengeri szigetek lakóinak. Ekkor már világosan látszik, hogy a törökök inkább presztizsféltésből vonakodnak a megegyezéstől, elsősorban a muzulmán, s még inkább az arab világban tartanak kedvezőtlen visszhangtól a békével kapcsolatban.

Szeptember elején a tárgyalások helyszínét Lausanne elővárosába, Ouchy-ba helyezik át. Szeptember 6-án a török küldöttség azt javasolja, hogy vázoljanak fel egy titkos szerződést, melynek megkötését követhetné a nyilvános békeszerződés. Ezt az olaszok (a maguk fenntartásaival) 10-én el is fogadják: a török kormányzat azonban a következő három hétben semmi további lépést nem tesz a szerződések megkötése érdekében.

Giolitti az újabb „időhúzást” megunva azt az üzenetet intézi a törökökhöz, hogy a török fél hibájából sor kerülhet a tárgyalások megszakadására, ami újabb akciókat eredményezhet az Égei-tengeren.

Enver pasa a további harcok mellett foglal állást, a jobb tárgyalási alap kedvéért: szeptember 14-én és 17-én újabb harcok dúlnak Derna környékén, szeptember 20-án pedig az olaszok elfoglalják és feldőlják a Tripoli melletti Zanzur oázist.

Úgy tűnik azonban, tekintettel a későbbi eseményekre, hogy a tárgyalások egy külső, váratlan erejű eseménynek köszönhetően, s nem a felek kompromisszumra vagy békére hajló akaratából érték csak el céljukat. Ekkoriban, 1912 szeptemberében már komoly jelei voltak a Balkán-szövetség államainak a Török Birodalom elleni hamarosan bekövetkező támadásának, mely helyzetben az albánok lázongása csak rosszabbított. A Balkánon fenyegető háború az olaszokat is megrémíti: attól tartanak, hogy a Monarchia - kihasználva a konfliktust - Olaszország rovására területet nyer a félszigeten. Éppen ezért Giolitti október 2-án memorandumban fordul a török kormányhoz, melyben nyolc napot ad a „megoldásra” az Ouchy-ban tárgyaló török küldöttségnek.

Október 4-én aztán a török kormány elfogad egy tervezetet a titkos

szerződésre.³⁷

1912. október 8-án Montenegro, a Balkán-szövetség tagjai közül elsőként hadat üzen a Török Birodalomnak, melyet rövidesen követ Szerbia, Bulgária és Görögország hadüzenete is.³⁸

Ez a török fővárosban a háborús hangulat eluralkodásához vezet, ami olasz szempontból azzal jár, hogy a tárgyalások újabb késedelmet szenvednek. Olaszország éppen ezért azzal fordul a nagyhatalmakhoz, hogy a maga részéről újabb katonai akciókat tart elképzelhetőnek a Birodalom európai területei ellen.³⁹ Giolitti végső határidőként október 15-e éjfélét szabja meg a szerződés aláírásaként.

A kijelentés (és a háború kitörése a Balkánon) megtette hatását az európai nagyhatalmak diplomáciai berkeiben is: Németország, Nagy-Britannia, Franciaország és a Monarchia október 14-15-én minden eddiginél nyomatékosabban kéri a törököket az Olaszországgal való béke megkötésére.

Az ún. ouchy-i előbékét 1912. október 15-én délután hat órakor alá is írják, mely a korábbi megállapodásoknak megfelelően tartalmaz egy

³⁷ Ez nagyjából megfelel a Giolitti augusztus 25-ei utasításában szereplőknek. Két megvitatandó pont marad: Giolitti szeretne amnesztiát kicsikarni szövetségeseinek, Idrisznak, a törökök pedig szeretnék, ha Olaszország a Líbiából befolyt jövedelmek arányában részt vállalna az oszmán államadósságból.

³⁸ Eredetileg Szerbia, Bulgária és Görögország egy napon, október 18-án üzentek volna hadat a Birodalomnak, ám ezt a törökök annyival megelőzték, hogy október 17-én már hadiállapotban levőnek nyilvánítják magukat Szerbiával és Bulgáriával. Ezt követi aztán, az eredeti elképzelésnek megfelelően Görögország hadüzenete egy nappal később.

³⁹ Ez a kijelentés már csak azért is érdekes, mert Olaszország Bulgáriával is folytatott tárgyalásokat egy esetleges olasz katonai akcióról a Birodalom európai területei ellen; korábban pedig Montenegro is felkínálta „segítségét” Olaszországnak, de szóba került a balkáni államok közös fellépése is olasz oldalon. Mégis valószínűsíthető, hogy az olaszokat egy ilyen kijelentésre csak az vezérelhette, hogy ezzel is sürgessék a béketárgyalásokat Ouchy-ban. Figyelembe kell venni ugyanis annak lehetőségét, hogy egy olasz támadást a Birodalom európai területei ellen semelyik nagyhatalom nem nézett volna tétlenül. Tény mindenestre, hogy az olasz flotta parancsot kapott az Égei-tengerre való hajózásra, s tervek között szerepelt Szmirma erődítményeinek bombázása és a tengerparti vasúti csomópont, Dedeagacs elfoglalása a Birodalom európai partjai mentén.

birodalmi fermánt (ebben a szultán formálisan teljes autonómiát ad Tripolitániának és Kirenaikának), egy királyi rendeletet (ebben az olasz uralkodó széles körű amnesztiát biztosít Líbia lakóinak, elismeri a szultánt legfőbb vallási vezetőnek s intézkedik Tripolitánia és Kirenaika adminisztratív kormányzatának megszervezésének előkészületeiről) és egy birodalmi irádét (melyben a szultán reformokat ígér az Égei-tenger szigetein s amnesztiát ad a háború alatt elkövetett cselekedetekre vonatkozóan). Az előbéke aláírásakor azonnal tűzszünet lép életbe Líbiában, s a Birodalom a korábbi szokásos normális vámokat vezeti be újra az olasz árukkal szemben. Az ouchy-i előbéke negyedik számú függeléke maga az október 18-án életbe lépő lausanne-i béke szövege.⁴⁰

A szultán 16-án aláírja a fermánt és az irádét, s ezeket már másnap nyilvánosságra is hozzák, az olaszok pedig ugyanaznap kiadják a királyi dekrétumot.⁴¹

Október 16-án Oroszország, 17-én a Monarchia, 18-án Németország, 19-én Nagy-Britannia; majd néhány nappal később Franciaország is elismerik Olaszország Líbia feletti szuverenitását, s ezzel párhuzamosan megkezdődik a török csapatok kivonása Líbiából.

A háborút lezáró béke azonban távolról sem jelentette, hogy a meghódított Tripolitániában és Kirenaikában Olaszország volt az úr: a béke inkább kezdetét jelentette egy hosszú évekig tartó harcnak, mely a tartományok belsejében élő nomád törzsek megtörését célozta.

⁴⁰ Érdekes a béke 2. cikkelye, mely szerint kölcsönös csapatkivonást kell végrehajtani: a törököknek ki kell vonulniuk Észak-Afrikából, az olaszoknak pedig a Dodekanisosz megszállt szigeteiről. Utóbbi sokáig elmarad; Olaszország egyre inkább ragaszkodni látszik a szigetekhez. A Balkán-háborúkat lezáró békeszerződések egyike sem rendezte a szigetek sorsát, melyet az I. világháború kitérőse még jobban elodáztat. Az 1915-ös londoni egyezményben az antant egyebek mellett a Dodekanisoszt is Olaszországnak ítéli; ezt a Törökországgal kötött 1923-as lausanne-i béke ugyancsak megerősíti. 1932. január 4-én és december 28-án két szerződés születik Olaszország és Törökország közt a szigetek és Anatólia közt a határ pontos meghúzásáról. A Dodekanisosz csak 1947-ben, a II. világháborút lezáró békeszerződéssel kerül Görögországhoz.

⁴¹ A szultán egy külön dokumentumban amnesztiát biztosít Idrisznak is Arábiában.

4. Líbia pacifikálása és az olasz uralom⁴²

A lausanne-i békeszerződés aláírása után a helyi arab-berber lakosság java része gyakorlatilag az iszlám elárulásaként értelmezte a békeszerződést, s Kirenaikában a Szanúsi-rend vezetése alatt (alkalmanként az Észak-Afrikában maradt török csapatmaradványokkal) azonnali harcba szállt az olaszokkal.

A Szanúsi vallási rend megalapítója Mohamed bin Ali asz-Szanúsi, aki 1787-ben Orán környékén született. A kor neves iszlám iskoláiban nevelkedett, s meggyőződésévé vált, hogy az iszlám előtt a jövőben egyetlen járható út van: visszatérni a gyökerekhez. Ebben a hitében Mohamed 1837-ben Mekka közelében saját iskolát teremt, ám a török hatóságokkal való összeütközései miatt visszatér Észak-Afrikába. Eredeti szándékai szerint Algériában építette volna ki rendjének alapjait, ám a francia gyarmatosítás ebben is megakadályozta, ezért székhelyét Kirenaikába tette át, ahol korábbi utazásainak köszönhetően már jelentős népszerűsége tett szert tanaival a helyi nomád törzsek között. 1843-ban így al-Bajdában (Kirenaika) megalapítja első iskoláját, melyet a későbbiekben számos másik követ szerte a vidéken. A rend e központjai iskolaként, karavánszerájként, bíróságként stb. működtek. Mohamed 1859-ben bekövetkező halála előtt a rend központját al-Dzsagbúba, a Tobruktól 300 km-re délre található lakatlan oázisba helyezi át, mely lépéstől azt remélte, hogy tanai közelebb kerülnek Szudánhoz is. Fia, Mohamed, aki a rend élén követte, energikusan terjeszti Észak-Afrikában a rend befolyását, 1895-ben székhelyét al-Dzsagbúbból 650 km-re délre, a Kufra-oázisba helyezi. E tevékenysége közben összeütközésbe kerül a francia gyarmatosítókkal, akik ellen szent háborút hirdet. A rend történetében ez az első alkalom, hogy európaiak ellen fegyveres harcot vállalnak követői. Amikor Mohamed

⁴² Az alábbi fejezet nem tartozik ugyan szorosan a jelen kiadvány témaköréhez, mégis szükségesnek éreztem, hogy röviden felvázoljam a líbiai ellenállást 1912 után is, s ugyanígy, hogy szerény keretek között bemutassam a líbiai olasz uralmat, egészen az önálló és egységes Líbia megalakulásáig. Mindezt elsősorban a Szanúsi-rendnek az egész korszakon átívelő kulcsszerepe teszi talán leginkább indokolttá.

1902-ben meghal, Észak-Afrikában és Arábiában a rendnek kiterjedt hálózata van: mintegy 146 alközponttal rendelkezik, Kirenaikában pedig úgyszólván teljes elismerésnek örvend a beduinok között. Mohamedet régensként Ahmed as-Saríf követi, aki unokaöccse, Mohamed Idrisz asz-Szanúsi⁴³ helyett vezeti a rendet. Ahmed tovább harcol a franciák ellen, ám ez a rend nyugat-afrikai pozícióinak elvesztését eredményezi.

Kirenaikában a lausanne-i béke után az ellenállás vezetőjévé így Ahmed válik, aki ellen az olaszok szinte azonnal offenzívát indítanak Dernától délre: 1913. május 16-án azonban (mely a török csapatkivonás után az első arab-olasz összecsapás) vereséget szenvednek. Ahmed a szultáni fermánra hivatkozva deklarálja egy Szanúsi kormányzat létrejöttét; ezzel párhuzamosan Tripolitániában - melynek ellenállása a rend jelenlétének viszonylagos hiánya miatt kevésbé volt megszervezett, arab nacionalisták szintén egy önálló Tripolitánia kikiáltásán gondolkoznak, esetleg olasz közreműködés mellett. Ugyanakkor Szulejmán Barúni, egy berber származású politikus (korábban a török parlament tagja) kikiált Garjan vidékén egy rövid életű berber államot.

Tripolitániában az olasz offenzíva a lakosság megosztottsága miatt határozottan gyorsabban halad előre 1913-ban: Miani olasz ezredes vezetése mellett egy expedíciós sereg megnyitja az utat Fezzán felé.⁴⁴ 1914-ben azonban az arab ellentámadás Ramada asz-Szuvajhili vezetésével Fezzánban sikeresen számolja fel az olasz előnyomulást és az elszigetelt olasz helyőrségeket; 1915 áprilisában pedig Szirtisz vidékén okoz komoly veszteségeket a visszavonuló olaszoknak.

Olaszország 1915. májusában az antant oldalán belép a világháborúba, s Ahmed segítségre lel a központi hatalmaktól: Németországtól és a Török Birodalomtól tanácsadókat, tiszteket, fegyvereket és utánpótlást kap. A központi hatalmak elgondolásaiban a Szanúsiaknak az észak-afrikai brit és olasz pozíciókat kellett volna

⁴³ A későbbi Idrisz, Líbia királya (1951-1969).

⁴⁴ Ennek legfőbb oka a fentebb már említett francia előretörés a Tibesztiiben és Borkuban, illetve ennek további előhaladásának megakadályozása.

gyengíteni. Ennek az elgondolásnak megfelelően 1916-ban török tisztek vezetése mellett a rend csapatai betörnek Egyiptomba, ám kezdeti sikerek után súlyos vereséget szenvednek. Ennek hatására Ahmed lemond a rend vezetéséről Idrisz javára, ő maga pedig egy német tengeralattjárón a Török Birodalomba távozik.

Idrisz változást jelentett a rend élén annyiban, hogy antantbarát érzelmeivel a britekkel és olaszokkal való megegyezést kereste: 1916-ban Kirenaika nevében tárgyalásokat kezd az antanttal. A felek közti megállapodás 1917 tavaszán inkább fegyverszünet jellegű volt, mely szerint Olaszország és Nagy-Britannia elismerte Idriszt Kirenaika belső területeinek emírként azzal a feltétellel, hogy a kirenaikai parti települések és Egyiptom elleni támadásait a rend szünetelteti.

Ezek után nem sokkal, 1918-ban Miszuratóban formálisan kikiáltják a Tripolitániai Köztársaságot Ramadan asz-Szuvajhili vezetésével.

Idrisz és asz-Szuvajhili ilyen fokú önállósodása világosan jelzi, hogy Olaszország – noha a világháborúból a győztesek oldalán került ki, mégis olyan belső problémákkal küszködik, melyek következtében gyarmatain képtelen rendet tartani. A helyzet valamelyes legalizálására 1919. tavaszán Tripolitánia és Kirenaika külön tartományi státust kap, míg Fezzán ugyanakkor katonai területnek minősül. Az olasz parlament döntése alapján Tripolitániában és Kirenaikában tartományi parlamentek jönnek létre, az olasz kormányzók által kinevezett tanácsadó szervekkel egyetemben.

1920. októberében Olaszország és Idrisz megújítja szerződését: ebben az olaszok ismételten elismerik Idriszt Kirenaika belső területeinek emírként, sőt, a kirenaikai tartományi parlamentben az olaszok helyeket biztosítottak a Szanúszi-rend képviselőinek is. Idrisz a szerződés értelmében megtarthatta seregét is, de annak az olaszokkal együtt ún. egyes táborokban kellett állomásoznia.

Tripolitániában ugyanakkor más volt a helyzet: ez a tartomány távolról sem volt olyan összefogott, mint Kirenaika a Szanúszi-rend vezetése alatt. A legjelentősebb tripolitániai nacionalista vezető Ramadan asz-Szuvajhili a Tripolitániai Köztársaság uralmát

megkísérli kiterjeszteni ellenfelei⁴⁵ mind nagyobb körére, ám 1920 augusztusában egy összecsapásban maga is elesik. A „tripolitániai nemzetet” képviselő ún. Nemzeti Kongresszus 1920-ban az olasz csapatok kivonását követelte, a miszuratai köztársaság kormányzótanácsa pedig a Líbia egésze feletti joghatóságot. Összességében azonban a miszuratai köztársaság meglehetősen megosztott volt.

Kihasználva az ellentéteket, az új kormányzó, Volpi,⁴⁶ energikusan lát neki Líbia „újrahódításának”: felrúgva a megállapodásokat, ismét fegyverhez nyúl. Ebben neki segédkezet Rodolfo Graziani⁴⁷ nyújtott, aki 1922. november 7-én sikerrel elfoglalja Tripolitániában Garja városát. Egy másik olasz hadsereg 1923. február 20-án megtámadja Miszuratát.

1922 elején a tripolitániaiak találkozást szerveznek Idrisszel, akinek felkínálják a Tripolitánia emírje címet. Idrisz eleinte nemigen tudott mit kezdeni az ajánlattal: Tripolitániában a Szanúsiak nem is voltak annyira népszerűek. Ennek ellenére, mivel eddigre az egyetlen számba jöhető vezetőként csakis ő maradt, s 1922 novemberében elfogadta az ajánlatot. Ez természetesen egyet jelentett azzal, hogy Olaszország Tripolitánia után hamarosan Kirenaikában is offenzívát indít; ezért Idrisz 1922. december 21-én Egyiptomba menekül. A rend vezetését testvére, ar-Ridára, a fegyveres erőkét pedig Omar al-Mukhtarra hagyja.

1923-ban az olaszok Bengázi körül is támadásba lendülnek, Tripolitániában pedig 1924 júniusára gyakorlatilag az összes termőterületet saját uralmuk alá hajtják: az ellenállás így Tripolitániában végleg talaját veszti. Emilio de Bono⁴⁸ tábornok és

⁴⁵ Egyik legfőbb ellenfele az a Barúni, aki a világháború ideje alatt a Török Birodalom tripolitániai kormányzójaként tevékenykedik.

⁴⁶ Volpi 1921 júliusától 1925 júliusáig Tripolitánia kormányzója.

⁴⁷ Rodolfo Graziani (1882-1955); 1936-ban Abesszínia alkirálya, 1941-től az olasz kelet-afrikai csapatok főparancsnoka.

⁴⁸ Emilio de Bono (1866-1944); 1925 júliusa és 1928 decembere közt kormányzó, 1929-től gyarmatügyi miniszter, 1935-ben előkészíti az Abesszínia elleni támadást, ahol utána Badoglio veszi át tőle a hadműveleteket. 1944-ben kivégezték.

Pietro Badoglio⁴⁹ marsall kormányzósága alatt Graziani vezetésével tovább folyik az olasz előnyomulás: a légi- és mérgezgáz-támadások 1929 végére, 1930 elejére megtörik Tripolitánia belső területeit és Fezzánt is.

A kirenaikai ellenállás további gyengítésére az olaszok tárgyalásokba bocsátkoznak Mukhtarral: maga Badoglio is találkozik vele 1929. július 19-én.

Mukhtar azonban rövid tárgyalások után visszatér a harchoz. Mivel pedig Graziani - jobbára eritreai seregével - képtelen nyílt csatára kényszeríteni a Szanuszi csapatokat, újszerű technikát alkalmaz. 1930-ban az egyiptomi határ mentén 300 km hosszan egy másfél-két méter magas és három méter széles szögesdrót akadályt húzat fel, hogy megfossza Mukhtar egyiptomi utánpótlásaitól. Ezzel egy időben módszeresen nekilát annak, hogy Mukhtar emberanyagától is megtizedelje: a vidék nomádjait koncentrációs táborokba összeterelve birtokba veszi a kutakat és oázisokat is. A nagy táborokban (al-Makrún, Szulúk, al-Agajla, al-Barajka stb.) rengeteg ember zsúfolódik össze. 1930-32 között pl. az al-Barajka táborban - olasz források szerint - összegyűjtött nyolcvanezer emberből az embertelen körülmények között (betegség, éhség, szomjúság és kimerültség) mintegy harmincezer meg is hal.

1931. szeptember 11-én az olaszok elfogják az idős (ekkor kb. 73 éves) Mukhtar, egy rövid bírósági eljárásban halálra ítélik, majd szeptember 16-án Szulúkban (honfitársai szeme láttára) felakasztják. Utóda, Juszuf Abu Ráhil még fél évig harcol az olaszok ellen, aztán feladja a küzdelmet, s Egyiptomba való átszökése közben leli halálát.

1932. január 24-én Badoglio bejelenti Líbia elfoglalását és meghódítását.

1934-ben az olaszok Tripolitániát és Kirenaikát négy tartományra osztják (Tripoli, Miszurata, Bengázi és Derna), mely formálisan mind a Líbia nevű gyarmat részei. Fezzán - Dél-Tripolitánia néven -

⁴⁹ Pietro Badoglio (1871-1956); 1925-től az olasz fegyveres erők vezérkari főnöke, 1926-tól Olaszország marsallja. 1929 januárjától 1933 decemberéig kormányzó Líbiában, 1935-36-ban Abesszínia meghódítója. 1943 júliusában Mussolini helyett ő a miniszterelnök s a fegyverszünet előkészítője.

továbbra is katonai igazgatás alatt áll.

1934-ben egy angol-olasz-egyiptomi megállapodásnak köszönhetően Angol-Egyiptomi Szudánból Líbiához csatolnak egy darabot; a következő évben pedig egy francia-olasz megállapodás keretében mintegy 100 km-rel délebbre helyeződik a Líbia és Csád közötti határ.

Amint a gyarmatosítás előrehalad, az olasz kormányzat egyre inkább azon fáradozik, hogy még az olasz-török háború előtti reményeknek megfelelően Olaszország „negyedik tengerpartjává”⁵⁰ varázsolja Líbiát. Az első időszakban a kisajátított termőterületek vagy állami kezelésben maradtak, vagy hatalmas földbirtokokként egy tömbben kerültek új olasz földbirtokosok kezére: 1929-re több, mint 58000 hektárt sajátítottak ki.⁵¹ A nagy földbirtokosokat kötelezték, hogy e területekre olasz bevándorlókat telepítsenek, de a segélyek és kedvezmények ellenére is hosszú ideig csak mintegy 2300 olasz család települ át Líbiába, ami messze alulmúlta a hivatalos olasz reményeket.

Éppen ezért a kormányzat saját kezébe veszi a telepítések ügyét, ám azok igazából csak 1932 után indulnak be. A cél huszonöt év alatt mintegy háromszázezer olasz letelepítése az új gyarmaton: 1936-ig mintegy 85000 áttelepülőről beszélhetünk, hatalmas állami ráfordítások mellett.

Italo Balbo főkormányzó⁵² újabb telepítési programmal áll elő: 1938 októberében egyetlen konvojval húszezer telepest hoz át Líbiába, akiket 1939-ben újabbak követnek. 1940-re a Líbia olasz lakosság száma eléri a 110000 főt.

⁵⁰ A Tirrén-tenger, az Adria és Szicília partjai után Líbia lenne a „negyedik tengerpart.”

⁵¹ Tripolitániában a termőterületek fele, Kirenaikában még ennél is nagyobb hányada kerül olasz földbirtokosok kezére.

⁵² Italo Balbo (1896-1940); 1929-1933 közt a légierő minisztere, 1934-1940 közt Líbia főkormányzója. Ugyan ellenzi Olaszország belépését a második világháborúba, mégis kinevezik az észak-afrikai csapatok főparancsnokává. 1940. június 28-án repülőgépet tévedésből olasz tüzérség lövi le. A főkormányzói cím 1937-ben első konzulivá módosul, aki mellett egy főtanács játszik konzultatív szerepet, melyben arabok is jelen lehetnek.

1939-ben Tripoli, Miszurata, Derna és Bengázi tartományai Olaszország integráns részévé, annak 19. régiójává válnak.

Ezzel egy időben viszont a líbiai őslakosság a gyarmati háború éveit megítézelődött,⁵³ s az olasz elképzelések szerint amúgy is az ország belső területei felé kellett szorulnia: a termékenyebb parti sáv az olasz telepéseknek lett fenntartva.⁵⁴

Az olaszok líbiai jelenlétük alatt nem teremtettek nagy ipari üzemeket, jobbra a meglévő ipart fejlesztették. Tripoliban létesült egy kis halfeldolgozó üzem, 1923-ban pedig egy dohánygyár. Valamelyest nőtt az olívaolaj feldolgozásának üteme,⁵⁵ a sótermelés az 1927-es 14000 tonnás szintről 1934-re 50000 tonnára nő. 1923-ban Tripoliban, majd 1929-ben Bengáziban új cipőgyárak alakulnak. Érdemes megemlíteni az építőipari termékek gyártásának fejlődését is a korszakban. Az olasz gyarmati uralom ideje alatt Líbiában közel 800 üzem létezik, ezek többsége Tripoliban.⁵⁶

Jelentősebb beruházások születnek az infrastruktúrában: 1913-1936 között 870 millió lírát költ az olasz kormányzat utakra, vasutakra,⁵⁷ a vízellátás javítására, közművesítésre, kikötőkre, a távközlési hálózatra, középületekre.⁵⁸

⁵³ Az 1911-es török felmérés szerint Tripolitánia és Fezzán lakossága 576 ezer fő. Ehhez járult Kirenaika negyedmillióra becsült lakossága. Ehhez képest 1929-ben egy felmérés Líbia lakosságát 795 ezerre teszi, egy 1934-es felmérés 700 ezerre, egy 1938-as felmérés 888 400 lelket számol össze, míg egy 1939-es adat csak 751 ezer lakost állapít meg. (A felméréseket különböző nemzetközi vagy olasz szervezetek végezték a különböző időpontokban.) John Wright szerint 1911-1934 között a líbiai lakosság mintegy 175 ezres csökkenésével lehet számolni.

⁵⁴ Fontos megjegyezni, hogy a gyarmati háború ideje alatt az állatállomány is hatalmas veszteségeket szenvedett.

⁵⁵ Az olaszok jelentősen növelik az olívaültetvények nagyságát.

⁵⁶ Líbia 1938-ban külkereskedelmének 90 %-át Olaszországgal bonyolítja le.

⁵⁷ A vasutak hossza az 1914-es szint 230 kilométeréről 1939-re 387 km-re nő.

⁵⁸ 1937-ben készül el az Egyiptomot Tunisszal összekötő nagy parti útvonal, a *Litoranea*, mely azonban elsősorban katonai célokat szolgált. Issawi szerint 1913-1942 között az infrastruktúrában 159 millió dollárt költenek; a közvetlen állami beruházás 71 millió, államkölcsön 35 millió; a magánberuházás értéke 109 millió dollár. A háború után éppen ezért Líbia jelentős mértékben függ a külföldi segínytől és kölcsönöktől.

Mindezzel együtt a líbiaiak teljesen kiszorultak a helyi közigazgatásból, s az olaszok nem is foglalkoztak az őslakosság képzésével és oktatásával sem.⁵⁹ Az őslakosság mintegy 10-12 százalékát kitevő olaszoknak 1939-1940-ben 81, a líbiaiaknak 97 általános iskolájuk volt, míg középiskolából hét állt az olasz diákok, három pedig a líbiaiak rendelkezésére.

*

A második világháború beköszöntével a líbiai politikai vezetők ismét abban kezdtek el reménykedni, hogy az új konfliktus talán meghozhatja országuknak az olasz uralom alóli felszabadulást. 1939 októberében Tripolitánia és Kirenaika száműzetésben élő politikusai összeültek az egyiptomi Alexandriában, ahol - az ellentétek ellenére - megegyeztek abban, hogy vezetőjük Idrisz lesz, azzal a feltétellel, hogy maga mellé vegyes összetételű - tripolitániaiakból és kirenaikaiakból álló - tanácskozó testületet választ. A kirenaikai vezetők az ezt követő hónapokban állandó érintkezésekben állnak az egyiptomi angol hatóságokkal, majd amikor Olaszország 1940. június 10-én belép a második világháborúba, azonnal biztosítják a szövetségeseiket támogatásukról. A tripolitániai vezetők kissé vonakodnak elkötelezni magukat ennyire nyíltan az angolok oldalán, de Idrisz szintén az angolokkal való együttműködés mellett foglal állást.

1940 augusztusában a líbiai vezetők újabb ülésén Kairóban formális megegyezés születik az angolokkal való együttműködésről. Ugyanitt Idrisz jelentős cselekvési szabadságot kap az angolokkal való egyezkedésre a Líbia függetlenségéről folytatandó tárgyalások alatt. Az ülésen azt is leszögezik, hogy az angolokkal a líbiaiak a „Szanúsi emirátus” zászlaja alatt fognak együttműködni, s megszületik egy „Szanúsi kormány” létrehozásának gondolata is.

⁵⁹ Érdekes megjegyezni ugyanakkor, hogy maga Mussolini, aki a Líbia megszerzéséért indított háborút annak idején ellenezte, Líbia bennszülött lakosságát mégis előszeretettel nevezte „muzulmán olaszoknak.” Ugyanezt az elnevezést használta Balbo is.

Közben Balbo halála után Grazianit nevezik ki Líbia kormányzójává, aki hosszú ideig vonakodik az Egyiptom elleni olasz támadás gondolatától; Mussolini azonban hajthatatlan, s 1940 szeptemberében az olaszok betörnek Egyiptomba: az offenzíva azonban hamarosan elakad. Mint az a világháború eseménymenetéből jól ismert, a még az év decemberében elinduló angol ellentámadás 1941 februárjára kikapri az olaszokat úgyszólván még Kirenaikából is: Tobruk és Bengázi is brit kézre kerül.

Az 1940 augusztusában Kairóban lezajlott ülés eredményeképpen a britek öt líbiai zászlóaljat szerveznek meg, jobbra a korábbi gyarmati háború arab veteránjaiból. A Líbiai Arab Fegyveres Erők, más néven a Szanúszai Hadsereg az angolok oldalán vesz részt a további észak-afrikai harcokban.⁶⁰ 1942 januárjában a brit parlament alsóházában Anthony Eden brit külügyminiszter elismeréssel beszél Idrisz és követői addigi hozzájárulásáról, mellyel a szövetségeseket támogatták, s leszögezi, hogy a Szanúsziai Kirenaikában nem kerülhetnek többé olasz uralom alá.⁶¹ Hosszas harcok után 1943. január 23-án az angolok elfoglalják Tripolit is, majd néhány nappal később Líbia olasz gyarmat is megszűnik létezni. Tripolitánia és Kirenaika külön angol katonai igazgatás alá kerülnek, melynek keretei között a korábbi olasz törvények vannak életben, sőt, az olasz tisztviselők egy része is hivatalban marad. Fezzánt brit jóváhagyással Csád felől a szabad francia csapatok szállják meg 1943 januárjában, a nyugati határvidéken levő Ghatot Algériához, Ghadameszt Tuniszhoz csatolják. Fezzán igazgatásában nagy szerepet játszik a helyi Szajf an-Naszr család. 1944 -ben Idrisz visszatér Líbiába, de egészen 1947-ig nem telepszik le ott.

Közben a potsdami konferencián döntés születik arról, hogy Olaszország nem kapja vissza egykori gyarmatait. A szovjetek felvetik, hogy Tripolitánia átmenetileg legyen szovjet, Kirenaika brit,

⁶⁰ Az 1942-es Derna-Tobruk körüli harcokban tevélegesen részt is vesznek, ám általában jóval a front mögött, egyfajta rendfenntartó erőként kerülnek alkalmazásra.

⁶¹ Eden január 8-ai beszédében nem ígér sokat: szó sincs a Szanúsziai által erőltetett függetlenségről, a Tripolitániával (és esetleg Fezzánnal) alkotandó egységről meg még annyira sem.

Fezzán pedig francia mandátum. Az 1947-es párizsi békeben Olaszország lemond gyarmatairól, de Líbia státusa egyelőre nem rendeződik. 1949-ben Ernest Bevin brit és Carlo Sforza olasz külügyminiszter az ENSZ elé tárt tervezetében Tripolitánia olasz, Kirenaika brit és Fezzán francia igazgatás alá kerülne tíz évre, amit a függetlenség követhetne; ám ez a javaslat 1949 májusában elbukik. A Bevin-Sforza-terv elbukása után a britek támogatásával Idrisz egyre inkább önállósítja magát Kirenaikában.

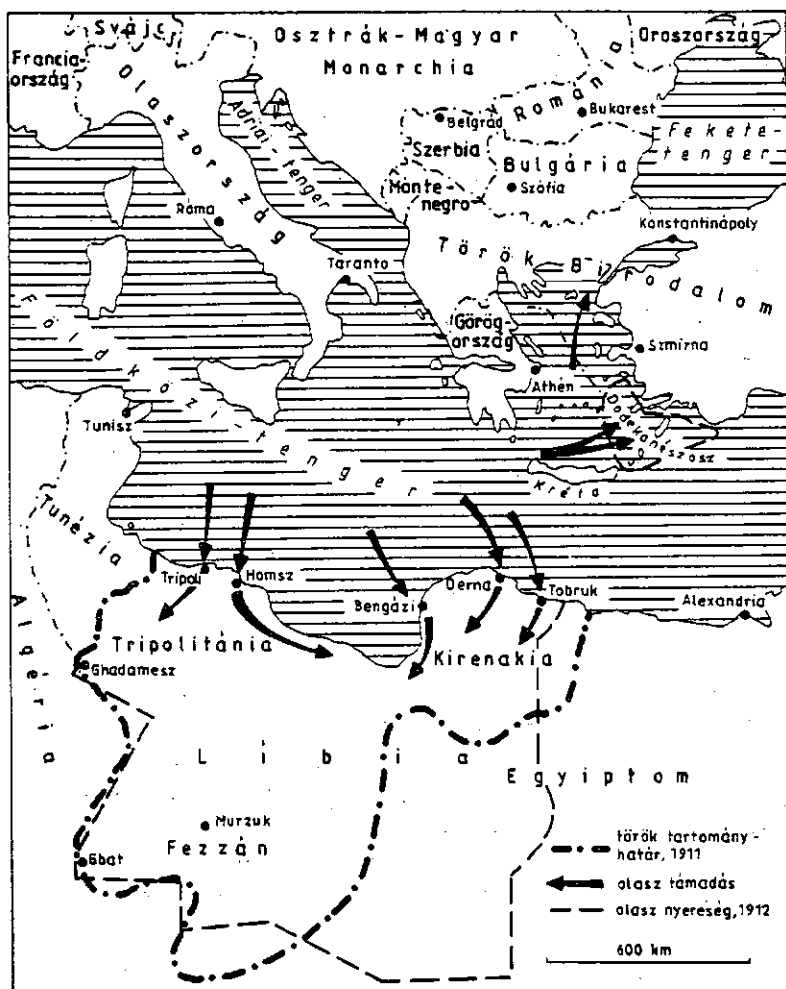
Az ENSZ 1949. novemberi határozata alapján Líbiának 1952. január 1-jétől függetlenné kell válnia. Egy ENSZ-megbízott és a mellé felállított Tizek tanácsa feladata volt a függetlenség előkészítő lépései feletti bábáskodás, melynek eredményeképpen 1950 novemberében összeül a Fezzán, Kirenaika és Tripolitánia egyenlő számú képviselőiből álló Alkotmányozó Nemzetgyűlés, mely az államformát és az állami berendezkedést érintő hosszas viták után 1951 októberében elfogad egy alkotmánytervezetet, miközben a britek és a franciák átengedik a helyi regionális kormányzatoknak a hatalmat. 1951. december 24-én Idrisz Graziani egykori Bengáziban található villájában kikiáltja a független Líbia Egyesült Királyságát.

BIBLIOGRÁFIA

- Benke József: *Az arabok története*. Kossuth, Budapest, 1987.
- Bosworth, R. J. B.: *Italy, the last of the Great Powers: Italian foreign policy before the First World War*. Cambridge University Press, Cambridge, 1979.
- Dictionary of Modern Italian History* (főszerk. Frank J. Coppa). Greenwood Press, Westport, Connecticut - London, England, 1985.
- Diószegi István: *A hatalmi politika másfél évszázada 1789-1939*. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1997.
- Diószegi István: *Nemzetközi kapcsolatok története 1789-1918*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1985.
- Galántai József: *Az első világháború*. Gondolat, Budapest, 1988.
- Giolitti, Giovanni: *Memorie della mia vita. Volume II*. Fratelli Treves, Editori, Milano, 1922.
- Header, Harry: *Olaszország rövid története*. Maecenas Kiadó, Budapest, 1992.
- Histoire de la guerre italo-turque 1911-1912. Par un témoin*. Berger-Levrault, Paris-Nancy, 1912.
- Histoire générale de l'Afrique. Volume VII. L'Afrique sous domination coloniale 1880-1935*. Directeur de volume: A. Adu Boahen. Unesco/NEA, Paris, 1987.
- Issawi, Charles: *An Economic History of the Middle East and North Africa*. Columbia University Press, New York, 1982.
- Kis Aladár: *Olaszország története 1748-1940*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.
- Köztes-Európa 1763-1993 (Térképgyűjtemény)*. Összeállította Pándi Lajos. Osiris-Századvég, Budapest, 1995.
- Libiai kalauz (szerkesztette Iványi Tamás)*. Körösi Csoma Társaság, Keleti Nyelvek Kollégiuma, Budapest, 1988.
- Libya*. Internet: <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field>
- Libya: The Italian Occupation and the Libyan Resistance*. Internet: <http://home.earthlink.net/~dribrahim/resiste.htm>
- Libya: The Secret Proceedings in the Italians Trial of Libyan Mujahed Omar al-Mukhtar*. Internet: <http://www.libyanet.com/omar001.htm>
- Poincaré, Raymond: *Au service de la France. Neuf années de*

- souvenirs I. Le lendemain d'Agadir 1912.* Libraire Plon, Paris, 1926.
- Poincaré, Raymond: *Au service de la France. Neuf années de souvenirs II. Les Balkans en feu 1912.* Libraire Plon, Paris, 1926.
- Ránki György: *A második világháború története.* Gondolat, Budapest, 1973.
- Storia dell'Italia contemporanea. Volume secondo. L'Età giolittiana.* Diretta da Renzo De Felice, Luccarini, Napoli, 1977.
- The New Cambridge Modern History. Volume XII. The Shiffling Balance of World Forces 1898-1945.* Cambridge University Press, Cambridge, 1968.
- Wright, John: *Libya: a Modern History.* Croom Helm, London & Canberra, 1982.

AZ OLASZ-TÖRÖK HÁBORÚ 1911-1912⁶²

⁶² Natkiel, Richard: *Atlas of 20th Century History*, London, 1982., p. 22. és *Köztes-Európa 1763-1993 (Térképgyűjtemény)*. Összeállította Pándi Lajos, Osiris-Századvég, Budapest, 1995., p. 243.

1.

Olaszország ultimátuma Törökországhoz

1911. szeptember 26.⁶³

Hosszú évek sora alatt az olasz kormány soha nem szűnt meg felhívni a Porta figyelmét annak feltétlen szükségére, hogy szűnjék meg az elhanyagoltság és rend nélkülség azon állapota, melyben Törökország Tripolitániát és Kirenaikát tartotta, és hogy ezek a területek végre ugyanazon haladást élvezhessék, mint amilyen Észak-Afrika más részein elindult.⁶⁴

Ez az átalakulás, amely a közszükségletek révén előmozdítja a civilizációt, Olaszország számára a túlpartot az olasz partoktól elválasztó igen kis távolság miatt elsőrendű fontosságú létérdeket jelent.

Az olasz kormány magatartása ellenére, mely az utóbbi idők politikai kérdéseiben mindig lojális támogatásáról biztosította a birodalmi kormányt, a visszafogottság és türelmesség ellenére, melyet az olasz kormány egészen idáig tanúsított, a birodalmi kormány nem csak hogy nem vette tudomásul a Tripolitánia kapcsán kifejtett nézeteit, de ami még ennél is több, mindennemű olasz vállalkozás a fent említett térségekben állandó, a legjogosulatlanabb és legmakacsabb szisztematikus ellenzésre talált.

A birodalmi kormány, mely ugyancsak a jelenig mindennemű legitim olasz tevékenységgel szemben ellenséges fellépést tanúsított Tripolitániában és Kirenaikában, hirtelen, az utolsó órában tett lépésként a királyi kormánynak egyezmény megkötésére tett javaslatot, késznek nyilvánítva magát mindennemű, a jelenleg érvényes szerződésekkel, s ugyanígy Törökország magasabb érdekeivel és méltóságával összeegyeztethető gazdasági engedmény

⁶³ In: *Histoire de la guerre italo-turque 1911-1912. Par un témoin.* Berger-Levrault, Paris-Nancy, 1912., pp. 19-20.

⁶⁴ Giolitti emlékirataiban a Tripolitániában és Kirenaikában uralkodó áldatlan állapotokat hangsúlyozva kiemeli, hogy Bengáziban pl. Közép-Afrikából érkező rabszolga-kereskedelem is folyt a törökök alatt.

megadására.⁶⁵

A királyi kormány azonban a jelen órában nem hisz tovább abban, hogy olyan hasonló tárgyalásokba bocsátkozzon, melyek múltbeli tapasztalata megmutatta azok hasztalanságát, s melyek távol állnak attól, hogy a jövőre nézve garanciát jelentsenek, és sűrűlódások és konfliktusok állandó sorozatát idéznék csak elő.

Ezen kívül azon információk, melyeket a királyi kormány tripolitániai és kirenaikai konzuli ügynökeiktől kap, a helyzetet az olasz alattvalók ellen megnyilvánuló agitáció miatt szélsőségesen súlyosnak mutatják, melyet több mint nyilvánvaló módon a tisztségviselők és a hatóság egyéb szervei provokálnak.⁶⁶

Ez az agitáció nem csupán az olasz állampolgárok számára jelent fenyegető veszélyt, de minden egyéb nemzetiségű idegenre is, akik jogosan nyugtalanodva és aggódva saját biztonságukért megkezdték behajózásukat, késedelem nélkül elhagyván Tripolitániát.

Az oszmán katonai szállítmányok Tripolitániába való érkezése, melyek küldése kapcsán a királyi kormány nem mulasztotta el előzetesen felhívni az oszmán kormány figyelmét annak komoly következményeire, csak súlyosbitani képes a helyzetet, s azt a feltétlen és szigorú kötelezettséget szabja a királyi kormány elé, hogy megelőzze az ebből fakadó veszélyeket.⁶⁷

Az olasz kormány, mely elengedhetetlenül kényszerítve látja magát arra, hogy gondoskodjon saját érdekeinek és méltóságának megvédéséről, elhatározta Tripolitánia és Kirenaika katonai megszállásának előkészítését.

Ez az egyetlen megoldás, mellyel Olaszország élhet, s a királyi kormány azt várja, hogy következőképpen a birodalmi kormány olyan utasításokat adjon ki, hogy a helyszínen levő oszmán képviselők részéről semmilyen ellenállásra ne akadjon, s a lépések, melyek ennek

⁶⁵ Ez a szeptember 25-ei olasz jegyzékre adott török válaszbán fogalmazódott meg. (ld. fentebb).

⁶⁶ Olaszország itteni konzuljai azt is jelzik, hogy vannak Észak-Afrikában olyan erők, melyek harc esetén szívesen működnének együtt az olaszokkal, ugyanakkor azt is hangsúlyozzák, hogy támadás esetén nagy helyi ellenállásra is számítani kell.

⁶⁷ Utalás a *Der-na* hadihajóra és annak szállítmányára.

szükséges következményei, bonyodalom nélkül kerülhessenek kivitelezésre.

A két kormány közt utólagos megegyezésre kerül sor az ebből fakadó végleges helyzet rendezése érdekében.

A konstantinápolyi királyi követségnek utasítása van, hogy e tárgyban az oszmán kormány részéről a jelen dokumentumnak a Portánál történt bemutatását követő huszonnég órában belül határozott választ követeljen.

Ennek hiányában az olasz kormány szükségét látja a megszállás biztosítása érdekében elrendelt lépések azonnali megvalósításának előmozdítására.

Szíveskedjék hozzátenni, hogy a Porta választ velünk a fent említett huszonnég órában belül Törökország római követségének közvetítője révén is tudatni köteles.⁶⁸

San Giuliano

⁶⁸ Ez nyilvánvalóan a konstantinápolyi olasz nagykövetnek szóló utasítás.

2.

A Török Birodalom válasza az olasz ultimátumra 1911. szeptember 28.⁶⁹

A királyi nagykövetség tökéletesen ismeri azon körülményeket, melyek nem tették lehetővé Tripolitánia és Kirenaika számára a kívánt mértékű fejlődést. A dolgok pártatlan tanulmányozása lényegében elég annak megállapításához, hogy az alkotmányos oszmán kormány nem vádolható igazából egy olyan helyzetért, amely az ancien régime műve.⁷⁰ Ezt leszögezve a Magas Porta áttanulmányozta az utóbbi három év eseményeit, hiába keresve olyan eseteket, melyekben ellenséges magatartást tanúsított volna a Tripolitániában és Kirenaikában érdekelt olasz vállalatokkal szemben.

Éppen ellenkezőleg, ebből a vizsgálatból az derült ki, hogy a Porta mindig is elfogadhatónak és normálisnak találta, hogy Olaszország tökéjével működjön közre a Birodalom e részének gazdasági újjáépítéséhez.

A birodalmi kormány tudatában van annak, hogy minden alkalommal kedvező hozzáállásról tett tanúbizonyságot, amikor ilyen értelmű javaslatokkal találta szemben magát. Önként megvizsgált, s általában a legbarátabb szellemben kezelt minden panasztevést, a királyi nagykövetség által felvetett minden ügyet.

Szükséges vajon hozzátenni ehhez, hogy ebben az olasz kormánnyal való barátsági és bizalmi kapcsolatok fenntartására és ápolására irányuló, gyakorta kifejezett akaratának engedelmesskedett? Sőt, ez az érzés inspirálta akkor is, midőn legutóbb a királyi nagykövetségnek az olasz tevékenységnek az említett tartományokban való széleskörű biztosítása érdekében elfogadható gazdasági engedmények talaján álló egyezményre tett javaslatot.

Ezen koncessziók egyedüli határául a Birodalom magasabb érdekeit és méltóságát, s ugyanígy az érvényben levő szerződéseket szabva, az oszmán kormány bizonyítékát adta békülékeny

⁶⁹ In: *Histoire de la guerre italo-turque 1911-1912. Par un témoin.* Berger-Levrault, Paris-Nancy, 1912., pp. 25-26.

⁷⁰ Ez legfőképpen II. Abdul Hamid (1876-1909) uralkodását jelenti.

szándékának anélkül, hogy szem elől tévesztené a más hatalmakkal szemben őt kötelező szerződéseket, melyek nem vesztetik el nemzetközi érvényességüket pusztán az egyik szerződő fél akaratából.

Ami az úgy Tripolitániát mint Kirenaikát érintő biztonság és rend kérdését illeti, az ottomán kormány a helyzet kellő értékelése mellett csak azt képes megállapítani, mint ahogy azt korábban is tette, hogy az olasz és egyéb ott lakó külföldiek sorsát érintő aggodalmakra feljogosító mindennemű okok teljesen hiányoznak.

E vidékeken sem nyugtalanságot keltő propaganda, sem agitáció nem létezik. Az oszmán hatóságok tisztjei és egyéb hivatalnokai feladata a rend fenntartása, mely feladatot teljes felelősséggel teljesítik. Ami a Tripolitániába érkező oszmán katonai szállítmányokat illeti, melyek kapcsán a királyi nagykövetség súlyos következmények bekövetkeztéről szól, a Magas Porta kötelességének tartja megjegyezni, hogy összesen egy szállítmányról van szó, melynek elküldése több nappal a szeptember 26-i jegyzéket megelőzően történt. Függetlenül attól, hogy ez a szállítmány nem foglalt magában csapatokat, nem lehet másra gondolni, mint megnyugtató intézkedésre.

Lényegi kérdéseire koncentrálva a jelenlegi vita az olasz kormány tripolitániai és kirenaikai gazdasági érdekeinek expanzióját biztosítandó megfelelő garanciák hiányában gyökerezik. Amennyiben emiatt nem folyamodik olyan súlyos lépéshez, mint a katonai megszállás, az olasz kormány a Magas Porta azon szilárd elhatározásával fog találkozni, hogy ezt a nézeteltérést elsimítsa.

A birodalmi kormány továbbá elvárja, hogy a királyi kormány ismertesse vele az elvárt garanciák természetét. Amennyiben területi integritását nem érintik, jóvá is fogja hagyni azokat. Vállalja, hogy a tárgyalások ideje alatt katonai tekintetben nem változtat - legyen az akár milyen is - Tripolitánia és Kirenaika jelenlegi helyzetén, s szeretné remélni, hogy a királyi kormány a Magas Porta őszinte hajlandóságára hagyatkozva elfogadja ezt a javaslatot.

3.

Az ifjútörökök felhívása Európához 1911. szeptember 30.⁷¹

Az „Egység és Haladás” Bizottsága, mely immáron három éve, a hadsereg és a nemzet hathatós összefogásának hála, sikerrel döntötte meg a zsarnokság gyászos uralmát s azt a szabadság uralmával váltotta fel,⁷² felhívja a civilizált Európa közvéleményének figyelmét, mely bizonyára nem marad közömbös azzal a bűnténnyel szemben, melyet Törökország ellenében elkövettek. A Bizottság Európa pártatlan és méltányos döntéséhez folyamodik, s nyugodtan várja az európai közvélemény ítéletét, meggyőződve arról, hogy határozottan neki adnak majd igazat, mert egyes egyedül azon munkálkodott, hogy Törökországot a fejlődés útjára vezesse, így szolgálva általában a civilizációt.

Az Alkotmány első napjaitól kezdve az európai nemzetek tapsoltak kezdeményezéseinkhez és tetteinkhez, de azok, akik a leginkább csodáltak bennünket, több rablást közömbösen szemléltek, melynek áldozataivá váltunk.⁷³

Minden alkalommal, hogy bennünket megraboltak, a hivatalos Európától a vigasztalás üres szavain kívül semmit sem kaptunk. A legutóbbi rablás, mellyel bennünket megfenyegettek, fájdalmas megrázkódtatás számunkra, s ugyanakkor jelzés is arról, mit várhatunk a hivatalos Európától.

Az Alkotmány kikiáltásának másnapján véglegesen elszakítottak tőlünk két tartományt,⁷⁴ egy egészen addig vazallus állam függetlenedett tőlünk,⁷⁵ s cserébe csak egyszerű vigasztalást kaptunk. Abban a reményben nyugodtunk bele ezekbe a rablásokba, hogy ezek

⁷¹ In: *Histoire de la guerre italo-turque 1911-1912. Par un témoin.* Berger-Levrault, Paris-Nancy, 1912, pp. 27-29.

⁷² 1908 júliusáról van szó.

⁷³ 1908. július 24-én az ifjútörök hatalomátvétel hatására II. Abdul Hamid ismét kihirdeti az 1876-os oszmán alkotmányt, melyet korábban, 1878-ban ugyanő függesztett fel.

⁷⁴ Bosznia és Hercegovina annexióját a Monarchia 1908. október 6-án jelenti be.

⁷⁵ Bulgária 1908. október 7-én kiáltja ki függetlenségét.

voltak a hivatalos Európa utolsó igazságtalanságai velünk szemben, az utolsó csapás, melyet az oszmán birodalom integritására mértek. De mintha a megpróbáltatásokból nem lenne elég, felvetődött a krétai kérdés, kegyetlen megsértéseként az oszmán méltóságnak, s béklyóként csatolódott lábunkra.⁷⁶ Európa süket maradt felhívásainkra.

A nemzeti méltóságunkra mért e három nagy csapás elég volt ahhoz, hogy megingassa az oszmán nép új rendszerbe vetett bizalmát. S valóban, az oszmán lakosság egy része úgy hitte, a régi rend jobban védte területi integritásunkat, mint mi. A Bizottság arra törekszik, hogy kimutassa, ez a letűnt rendszer gyászos öröksége volt, s úgy véli, ez sikerül neki.

De az újabb rablás, mely bennünket fenyeget, minden határon túlmegy. Olaszország megtámadott egy hozzánk hűséges tartományt, bombázza kikötőinket, elfogja hajóinkat. Miért ez a szörnyű tett, ez a hitvány agresszió, az ököljog e diadala? Hagyjuk, hadd döntsön az európai közvélemény Olaszország e tetteiről.

Olaszország természetesen küldött nekünk egy ultimátumot, de ez az ultimátum így összegezhető: „Én, Olaszország, Tripolitániát akarom. Te, Törökország, takarodj onnét.”

Ultimátumában Olaszország egyebek mellett azzal vádol bennünket, hogy hiányolja Tripolitániában humanitárius és civilizátori misszióinkat. Ez, s ebben egyet kell értenünk, mindenféleképpen eredeti *casus belli*. Éppen Olaszország, mely most követett el egy barbár cselekedetet, tett erőszakot a civilizáción, vádol bennünket az emberiség és a civilizáció hiányával? A történelem ítélőszéke dönt és ítél majd Olaszország és az oszmán nemzetet sértő hangnemben fogant ultimátuma felett.

Olaszország emellett sérelmezte velünk szemben Tripolitánia szellemi elmaradottságát. De ki nem tudja, hogy a civilizációban minden relatív? Szicília intellektuálisan ugyancsak elmaradt. Jogossá tehetne ez például egy inváziót Anglia részéről?

Ami pedig az ultimátum egyéb érveit illeti, például Olaszország és

⁷⁶ A krétai kérdés alapja az, hogy Görögország igényt formál a szigetre, a krétaiak ugyanúgy kiállnak az anyaországgal való egyesülés mellett; mindez a múlt században a két ország közti háborúhoz, Krétán pedig vissza-visszatérő lázadásokhoz vezetett.

Tripolitánia szomszédos helyzetét illetően, ezek egyszerűen nevetségesek: Olaszország Ausztria szomszédja is; ez maga után vonja-e, hogy Ausztria rátegye a kezét Olaszországra?

Olaszország agressziójára, mely bírja a hivatalos Európa hallgatólagos támogatását, nincs bocsánat. Tripolitánia a mi tartományunk, velünk van, s hogy azt tőlünk erővel akarja elszakítani, Olaszország hitvány cselekedetet követ el, s a közvélemény elítéli. Annál is inkább elítéli, mert ezt téve a szabadság azon rendszerére akart csapást mérni, melyet mi valósítottunk meg, s azzal fenyeget, hogy lángba borítja a Balkánt.⁷⁷

Kétségtelenül, Olaszország tévedett ellenállásunk erejét illetően. A bennünket ért agresszió hírére minden oszmán megmozdult méltatlankodásában.

Törökország tudna megtorló intézkedéseket foganatosítani, de megelégszik azzal, hogy az emberi jogoknak megfelelően cselekszik. Mindazonáltal nem teszi le a fegyvert, csak ha a dolgok megelőző állapota helyreáll. Valóban, egy nemzet elhullhat a harcban, de soha nem szabad belenyugodnia, hogy nyomorúságosan öngyilkosságot kövessen el.

Az oszmán nemzet, erejének tudatában és bizván igazában és a népek immanens igazságában, Európa civilizált véleményéhez fordul, attól erkölcsi támogatást kérve. Előre is meg vagyunk győződve arról, hogy a támogatás nem válik hátrányunkra, s hogy mindenki, aki velünk egyetértésben tiszteli az emberiség és a civilizáció alapelveit, elítéli és megbélyegzi Olaszország brutális és példa nélküli eljárását, mely önmagát civilizálnak próbálja feltüntetni, de melynek viselkedése az ellenkezőjét tanúsította.

⁷⁷ Tény, hogy az olasz-török háború jelentős lökést adott a balkáni államok egymás közti szövetségének létrehozásához.

4.

Királyi dekrétum Tripolitánia és Kirenaika annektálásáról 1911. november 4.⁷⁸

Tripolitánia és Kirenaika főbb városainak elfoglalása, fegyvereink sorozatos sikere, az ott csoportosított, erőfölényben levő csapataink, és azok, melyeket készenlétbe helyeztünk, hogy odaküldjünk, Törökország mindennemű utólagos ellenállását hiábavalóvá tették és hatástalanították, másrészt, hogy véget vessünk a hasztalan vérontásnak, sürgősen el kell oszlatni minden veszélyes bizonytalanságot e régiók lakosságának lelkében. E célból a mai nappal hatályosan egy királyi rendelet Tripolitániát és Kirenaikát véglegesen és visszavonhatatlanul az Olasz Királyság teljes és egyetemes szuverenitása alá helyezte.

Minden kevésbé radikális megoldás, mely e tartományok felett meghagyná a Szultán névleges főségének még csak az árnyékát is; a Törökország és Olaszország közti jövőbeni konfliktusok állandó forrása lenne, olyan konfliktusoké, melyek később az európai béke szempontjából jóval veszélyesebb pillanatban akár a kormányok akaratával ellentétesen törhetnének felszínre.

Az általunk alkalmazott megoldás az egyetlen, mely képes határozottan megvédeni Olaszországnak, Európának és magának Törökországnak az érdekeit: az ilyen alapon aláírt béke eltöröl minden Törökország és Olaszország közti alapvető nézeteltérésre való okot, s így könnyebben leszünk képesek azon nagypolitikánkat teljességében követni, melyet a Balkán-félsziget területi status quójának fenntartása érdekében folytattunk, melynek az Oszmán Birodalom konszolidálása alapvető feltétele.

Mi tehát hön óhajtjuk, amennyiben azt Törökország magatartása nem teszi lehetetlenné, hogy a béke feltételei leginkább összhangban álljanak legitim érdekeivel és presztízsével. Tripolitánia és Kirenaika megszűntek az Oszmán Birodalom részét képezni, de ma készen állunk arra, hogy a megbékélés széles látókörében megvizsgáljuk

⁷⁸ In: *Histoire de la guerre italo-turque 1911-1912. Par un témoin.* Berger-Levrault, Paris-Nancy, 1912, pp. 41-42.

azokat a lehetőségeket, melyek a Törökország számára leginkább megfelelő és elfogadható módon képesek rendezni a visszavonhatatlanul bekövetkezett események következményeit.

Természetesen nem tudjuk e békés szándékainkat tovább megőrizni abban az esetben, amennyiben Törökország a háború hasztalan folytatása mellett továbbra is makacsul kitart. Mindazonáltal hiszünk abban, hogy a nagyhatalmi egyetértés hatása rábírja Törökországot a késedelem nélküli bölcs döntések és a saját valós érdekeinek, valamint a civilizált világének megfelelő elhatározások meghozatalára. Mindenesetre Olaszország együtt fog működni ezen eredményekért, késznek mutatkozván az egyenlő békefeltételekre és egyidejűleg elhatározva, hogy a leghatékonyabb módon segítse elő ennek a lehető legrövidebb időn belüli megteremtését.

Ebből a sürgönyből hagyjon másolatot a Külügyminisztériumnál.

Di San Giuliano

5.

A Birodalom válasza az 1911. november 5-i királyi dekrétumra⁷⁹

A birodalmi kormány tudomására jutott, hogy az olasz kormány *motu proprio*⁸⁰ a Tripoli és Bengázi tartományainak annexióját bejelentő dekrétumot bocsátott ki, s hogy arról a nagyhatalmakat is tájékoztatta. A Magas Porta a leghatározottabb módon tiltakozik ez ellen a proklamáció ellen, melyet úgy jogilag, mint ténylegesen is értéktelennek tekint. Egy ilyen lépés azért sem hatékony, mivel a legalapvetőbb nemzetközi törvények ellen való, s mert Olaszország és Törökország még hadban állnak, és mert a török kormány eltökélte, hogy fegyverrel védi és őrzi meg jogait a szóban forgó két tartomány felett, mely jogok elévülhetetlenek és elidegeníthetetlenek. Más oldalról, ami az oszmán birodalom területi integritását illeti, a proklamáció és bejelentése erőszaktételt jelent az úgy Olaszország által a nagyhatalmak felé, mint a nagyhatalmak által az oszmán kormány felé szerződések során át ünnepélyesen vállalt kötelezettségekre nézve, különös tekintettel a párizsi és berlini szerződésre. Ilyen körülmények között az Olaszország által bejelentett annexió jogilag semmis, gyakorlatban nem létező.

⁷⁹ In: *Histoire de la guerre italo-turque 1911-1912. Par un témoin.* Berger-Levrault, Paris-Nancy, 1912, p. 43.

⁸⁰ Saját kezdeményezésére

6.

Az olasz törvényhozás ratifikálja Tripolitánia és Kirenaika annektlását – miniszteri nyilatkozat (1912. február 25.)⁸¹

Olaszország mindig saját létérdekének tekintette a politikai befolyások egyensúlyát a Mediterráneumban, s ezen egyensúly lényegi feltételeként állandóan ragaszkodott Kirenaikában és Tripolitániában saját befolyásának és gazdasági ténykedésének teljes és szabad kibontakozásához.

Hosszú évek óta Olaszország minden erőfeszítést elkövetett annak érdekében, hogy e célt békésen elérje, nagy következetességgel és a legtörvényesebb módon megpróbálva ezt összeegyeztetni azzal az óhajával, hogy Törökországgal baráti kapcsolatot tartson fenn.

Nem folyamodtunk volna olyan szélsőséges megoldáshoz, mint a háború, ha minden más megoldás nem bizonyult volna lehetetlennek, ha Libiában az olasz tevékenység minden más formája az oszmán kormány részéről nem talált volna állandó és szisztematikus ellenzésre, néha burkolt, néha nyílt formában, mely az alkotmányos rend törökországi bevezetése után, mely egyébként annyi reménységet és szimpátiát keltett, gyakorta provokatívvá lett.

Az oszmán kormány ilyen magatartása ellenére Olaszország hosszú időn át folytonosan bizonyosságát adta nagylelkűségének és türelmének Tripolitániában és Kirenaikában, minden eszközzel azt igyekezvén kimutatni, hogy egy békés civilizációs tevékenységet óhajtott, s továbbra is külpolitikájában és minden olyan kérdésben, melynek kapcsán Törökország érdekelt lehet, egy ennek kedvező irányvonalat követ.

Olaszország az általános rendre való tekintettel, s annak óhajától, hogy ily módon az oszmán kormány meg fog győződni annak saját maga számára való hasznosságáról, hogy megszüntesse Tripolitániában és Kirenaikában az olasz érdekek fejlődésének korlátozását, ilyen magatartás mellett döntött.

Minden hiába volt: tetteink mindegyikét, melyeket a megbékélés és

⁸¹ In: *Histoire de la guerre italo-turque 1911-1912. Par un témoin.* Berger-Levrault, Paris-Nancy, 1912, pp. 75-77.

a külső és belső problémák iránti különös figyelem vezérelt, Törökország kormánya gyengeségünk bizonyítékának tekintette, s ezt kihasználva ellenséges érzületét és a részünkről megnyilvánuló mindennemű gazdasági és civilizátori tevékenységünk elleni folytonos cselvetéseit csak fokozta, s míg a legnyíltabb és legtámadóbb provokációkra fegyvereket készített elő és küldött el, a lakosságot továbbra is a legteljesebb barbárság állapotában tartotta.

A magunk és Európa egésze részéről hatalmas felelősséget vállaltunk volna fel, Olaszország jövőjét és az európai békét súlyos veszélynek tettük volna ki, ha hosszú ideig hagytuk volna tovább folyni egy presztízsunket és létérdekeinket sértő, s olyannyira feszült helyzetet, melynek csakis a háború kínálhat megoldást, s ha nem vettük volna számba annak veszélyét, hogy az egy olyan pillanatban tört volna ki, melyben komoly és veszélyes nemzetközi következményei lehettek volna.

Mindamellettnagyon is nyilvánvaló volt, hogy Törökország uralma olyan területek felett, melyek a legcivilizáltabb nemzetekkel érintkeznek, nem tarthatott sokáig.

Az oszmán kormány hozzáállása ezekkel a területekkel szemben olyan jellegű volt, hogy óhatatlanul magával vonta elkülönülésüket a Birodalom többi részétől, s bizonyosan egy véletlenszerű történelmi törvény, ha Olaszország ezt nem tette volna meg, egy más európai nemzetet léptetett volna elő, hogy ezt a civilizációs missziót magára vállalja.⁸²

⁸² Ez a gondolat visszaköszön Giolitti emlékirataiban is.

7.

**Pollio olasz vezérkari főnök emlékeztetője Giolittihez
1912. június 29.⁸³**

Törökország belső helyzete és különösképpen az Albániában zajló utóbbi események,⁸⁴ melyek alaposan rontották az ellenséges Birodalom politikai-katonai helyzetét, amennyire én látom, újra az Égei-tenger térségében való cselekvésre ösztönöz bennünket.

Nem ismerem eléggé a baráti és szövetséges hatalmakkal való viszonyunkat, mivel erről nincs kellő értesülésem, és nem tudom, mely okok bénítják meg tevékenységünket a Kelet-Mediterráneum térségében. Úgy vélem, azon hatalmak érdekei, melyek hatalmas tőkét fektettek be Törökországban, azt diktálják, hogy tartsák életben és lehetőleg sértetlenül adósuknak legalább a törzsét, míg ismétlődő csapásaink annak összeomlásához vezetnének. Főlélegesen mondanom, hogy érdekeinket a mások érdekei elé kell helyeznünk, mivel minden bizonnyal nem ez az a pont, melyre fel kell hívnom a kormány figyelmét. Mégis azt kell mondanom, hogy adva Törökország jelenlegi helyzete, összeomlása még az általunk kifejtett tevékenység nélkül is valószínű. És akkor azt kérdezem magamtól: miért is ne használnánk ki a lehetőséget? Figyelembe kell venni mindazonáltal, hogy amennyiben Törökország a külföldi arany vagy a nagyhatalmak támogatása révén mégiscsak képes megállni a lábán, hirtelen csapások

⁸³ In: Bosworth, R. J. B.: *Italy, the last of the Great Powers: Italian foreign policy before the first First World War*. Cambridge University Press, Cambridge, 1979, pp. 423-426. Giolitti külön is megemlékezik emlékirataiban Pollio ezen emlékeztetőjéről, azt teljes képtelenségnek minősítve. Szerinte ugyanis a Szmirma elleni akció, a Birodalom megtámadása Kis-Ázsiában egyet jelentene a törökök legerősebb pontjának megtámadásával, másrészt nyilvánvalónak tartja, hogy az ebben az esetben bekövetkező nagyhatalmi fellépés következtében Olaszországnak teljes megaláztatásban kellene kivonulnia Kis-Ázsiából.

⁸⁴ 1910-től kezdve, amikor az ifjútörökök nekiláttnak felszámolni az Abdul Hamid által az albánoknak adott kiváltságokat, az albán lakosságú területek folyamatos lázadásban vannak, melyet Montenegró is aktívan támogat. Az események 1912 augusztusában tetőznek, amikor is a török kormány valóságos autonóm státust kénytelen megadni Koszovó, Monastir, Janina és Szkutari vilájeteknek.

és régi súrlódások ellenére is, számunkra a legnagyobb kárt ennek a háborúnak az elhúzódása jelenti, mely ugyanis nagyobb erőfeszítések kifejtését követeli majd ahhoz képest, amennyire most lenne szükségünk ahhoz, hogy megtámadjuk, ily módon békére kényszerítve annak érdekében, hogy megmeneküljön a teljes összeomlástól.

Kezdetben nem lett volna érdekünk a birodalom összeomlása, míg nem voltunk abban a helyzetben, hogy további nyereséget érjünk el, lévén Líbia megszállásával voltunk elfoglalva, mely nem csak könnyű feladatnak látszott, de ténylegesen az is volt. De most, győzelmeink után és más, többé-kevésbé ezeknek tulajdonítható egyéb eseményeknek köszönhetően, politikai-katonai helyzetünk megváltozott. Anélkül, hogy szándékunkban állt volna, olyan tüzet gyújtottunk, mely terjedéssel fenyeget, s bármennyire is szeretnénk, nem tekinthetjük akciónkat Líbiára korlátozottnak.

Kezdetől fogva úgy hittük, s okunk volt így hinni, hogy velünk szemben csak a törökök állnak, de valójában első helyen velünk szemben az arabok, s aztán a nyugati hatalmak állnak.

Líbiában csak győzelmeket arattunk, de különböző okoknál fogva az előnyomulás csak lassan haladt, s továbbra is lassan fog haladni, amíg pénzelik az arabokat. Csak olyan ember, aki nem hisz a szemének, képes azt állítani, hogy a törökök képesek lennének kiverni bennünket a meghódított területről, s valóban, az ilyen emberek nem akarnak látni, és nem akarják elfogadni legutóbbi és igen jelentős győzelmeink fontosságát. Világos, hogy Afrikában nincsenek és nem is lehetnek döntő ütközetek. Ha az összes [törzs főnöke], akikkel Tobruktól Buchamezig szemben állunk, vissza is vonul, s ha már senki sem állna ellen nekünk, az első jelentős megmozdulásnál a belső területek felé ismét ugyanazzal a problémával találánánk szemben magunkat, mert a pénz ismét kezd majd befelé áramlani.

A veszteségek, melyeket az arabok számos összecsapásban elszenvedtek, hatalmasak, ám az okozott károk csak néhány napig érintik őket, aztán újra nem foglalkoznak velük: a harc az életük, s ezért meg is fizetik őket.

A megélhetésükhöz szükséges javaik, gabonájuk és lábasjóságuk van. Valójában inkább több jóságuk van, mint rendszeren, mert nincs export; ezek esetleg el is pusztulhatnak, az igaz, de most és egy ideig

képesek lesznek megbirkózni a szerencsétlenséggel és a háború minden pusztításával, nem mondanám, hogy a *virtù* segítségével, de muszlim közömbösséggel.

Rengeteg fegyverük, úgyszintén muníciójuk van. S talán nincs is könnyebben szállítható és csempészhető anyag a lőszernél.

Ennél fogva nem Líbiában lehet elérni a megoldást. A dezintegráció be fog következni, de mikor? Ők tovább folytatják a harcot, s mi valószínűleg több száz és ezer arabot fogunk megölni. De a törökök a maguk határtalan készleteivel mindig biztonságban, elérhető távolságon kívül lesznek.

A szituáció egyik pillanatról a másikra változhat az előnyünkre: szeretnék tenni ezért, de nem tudok hinni benne.

És végső elemzéseként, amikor nem marad török Líbiában, és az arabok megadják magukat, úgy hiszem, Törökország továbbra sem fogja elismerni szuverenitásról szóló dekrétumunkat. Vajon a nagyhatalmak elismerik-e? Nem tudom. Bizonyos szempontból ez a dekrétum szükséges volt, s a merész hódítás után semmilyen vitának nincs helye. Bizonyos ügyeket egy csapásra kell elintézni. Bosznia-Hercegovina Ausztria-Magyarország részéről történő okkupációja lényegét tekintve annexió volt. De a szomszédos birodalomnak hány százmilliót kellett áldoznia annak érdekében, hogy ez egy *de iure* annexió legyen?⁸⁵ És milyen veszélyekkel kellett szembenéznie.

Joggal mondják, hogy nagyszerű és sikeres expedíciónk Európa egészében kellemetlenség-érzést és veszélyt szított. De teljesen nyilvánvaló, hogy a kocka el van vetve, és én nem látom a kellemetlenségek és a veszély végét, míg Líbiában gerilla-taktikához folyamodunk, míg továbbra is megszállva tartunk szigeteket az Égei-tenger déli részén és Sztampáliánál és az Égei-tenger központi részében maradunk.⁸⁶ Röviden, állandó várakozásban vagyunk, hogy valami kedvező esemény következzen be, mely gyökeresen képes előnyünkre változtatni a helyzetet. A kedvező események kapcsán én két dolgot látok: győzelmeket Líbiában vagy Törökország

⁸⁵ A Monarchia 1909-ben „kártalanította” a Portát Bosznia-Hercegovina annexiójáért.

⁸⁶ Sztampália már az égei-tengeri akciók megindulásakor az olasz flotta bázisaként szolgált.

összeomlását. A győzelmek sem Törökországra, sem másokra nem gyakorolnak hatást. Marad az összeomlás. Ha pedig ez bekövetkezik, ismétlem, miért is ne használjuk ki? Ha pedig biztosan és hamarosan bekövetkezik, miért kellene várnunk, hogy lecsapjunk? Bizonyára, ha mind a nagyhatalmak megegyeznének és megpróbálnának leállítani bennünket, *akkor le kell állnunk, s nem lenne megalázó így tenni, mielőtt tényleg túlerővel kerülnénk szembe* [az eredetiben a kiemelés valószínűleg Giolittitől]. De engedtessek meg kételkednem abban, hogy kitörvén a néma ellenségeskedés azon köréből, melybe a nagyhatalmak bele vannak kényszerítve, egyetértés jöhetne létre közöttük. Mi több, deklarálták semlegességüket, mindaddig, míg tiszteletben tarjuk a Balkán-félsziget jelenlegi állapotát. Egyébként, amíg Törökország ellen hadat viselünk, visszatarthat-e bennünket valaki is egy olyan akciótól, mely jelentősen javítana helyzetünkön, s mely katonailag és politikailag nyilvánvalónak mutatkozik: *nevezetesen Szmirna meghódításától?* [Kiemelés valószínűleg Polliótól]. Nem értesültem, mint ezt már korábban mondtam, a nemzetközi helyzetről, és éppen ezért nem is adhatok határozott választ. De ugyanakkor a háborúban a politikai és katonai lépések oly kibogozhatatlanul összekeverednek, hogy képtelenség elkülöníteni őket, s éppen ezért kompetensnek érzem magam arra, hogy *javasoljam Szmirna elfoglalását* [Pollio kiemelése].

Ez egy komoly, bonyolult ügy lenne, de eszközeinken és háborús képességünkön nem túlmutató. A háború, melyet vívunk, különös, s nem lehet nem elismerni azokat a nehézségeket, melyekkel diplomáciánknek meg kell küzdenie, s küzd is egy másik, veszélyekkel teli hadjáratban. De azon a szinten, ahol most vagyunk, tényleg aggódnunk kellene, ha Törökország ellen komolyan háborúzunk, hogy a nyugati nagyhatalmak flottáikat Olaszország inváziójára küldik? Ha ez nem jelent veszélyt, s ha csak az fenyeget, hogy kompenzációt keresnek maguknak, és azt Törökország kárára, még mielőtt odagyűlnek a „koncra”, előre kellene törnünk! Ausztria újra bevonulhat a Novi Pazari szandzsákba, de mit számít az nekünk, ha vissza is tér oda?

Ausztria követelheti Albániát is - ez már komolyabb lenne. De az albánok vajon nyugton maradnak-e, mikor országukat kompenzáció

tárgyaként kezelik? Nem hiszem. Elképzelhető-e német invázió a Mediterráneumban, ha ezzel Németország az angol flotta kényérekedvére kiszolgáltatná magát? S Anglia ellenségünké válhat-e, amikor oly sok figyelmet tanúsítottunk irányában, s még tengeri akciónkat is leállítottuk, hogy a királyi jacht békében és nyugalomban folytathassa útját India felé?

Van még egy értékelendő szempont, mely szerintem bizonyos cselekvési szabadságot biztosíthat nekünk. Ez a balkáni kisállamok viselkedése, melyek, s ebben biztos vagyok, csak a szóra várnak, hogy előbb vagy utóbb szövetségre lépjenek velünk.⁸⁷

De mindezen megfontolásokat félretéve, vissza kell kanyarodnom saját tapasztalataimhoz. S ennél maradva, kellő ünnepélyességgel újra csak azt kell mondanom, hogy semmi nincs fontosabb vagy nem nyom nagyobb súllyal a politikában, mint a határozott katonai lépések. És végső elemzéseként hozzáteszem, hogy ha sajnálatos módon szükséges lenne lemondanunk a szmirnai expedícióról, melyet mindenféleképpen meg kellene előznie Khiosz elfoglalásának, abszolút nélkülözhetetlen, bármi legyen is a diplomáciai tárgyalások végkimenetele, bármilyen sors is várjon Törökországra, hogy legalább azt a benyomást keltsük, eltökéltük Szmirna elfoglalását. A törökök hadsereget állítottak ki ott. Valóban nagyon szerencsétlen lenne, ha tétlenségünk láttán felbátorodva, ezeket a csapatokat pl. Albániába küldenék, ahol arra lehetne őket használni, hogy letisztázzák a helyzetet, melyet ugyan nem mi teremtettünk, de amely - továbbra is úgy hiszem - csak előnyökkel, és talán nagy előnyökkel szolgálhat számunkra, különösen, ha a tűz tovább terjed Makedóniára, vagy ha a balkáni kisállamok elkezdnek bajt keverni.

A keleti kérdés - s ez a következtetésem - évszázadok óta tart. Most itt a lehetőség, hogy végre megoldódjék, és a szégyent, hogy a törökök Európában vannak, lemoszuk. Én azonban határozottan úgy hiszem, hogy a jelen történelmi pillanatban Olaszország, azok után, amiket tett és amiket mondott, nem kerülhet abba a helyzetbe, hogy kardját hüvelyébe dugja, hanem sokkal inkább tovább kellene mennie,

⁸⁷ Ebben történetesen igaza volt Pollionak: a balkáni kisállamok valóban szövöttek ilyen terveket (ld. még korábban).

s olyan pozíciót kellene elfoglalnia, mely más versenytársaival egyenértékű, felhasználva azt a megújult energiát, mely újraébredt erejéből táplálkozik, s az önmagába vetett hitéből, azok után a tettek után, melyek bármely nagyhatalom szintjéhez méltóan tett.

Olasz kormánynyilatkozat - 1912. szeptember 5.⁸⁸

Miután Líbiában a hadműveletek első fázisa a hatékony és erős megszállással szerencsésen befejeződött egy széles és kiterjedt partvidéken, mely az Aba cabez-foktól Tobrukig terjed, a kormány, hogy a belső területek felé irányuló hadmozdulatok végső kibontakozását elősegítse, elhatározta, hogy függetleníti a Tripolitániában és Kirenaikában levő csapatok két parancsnokságát.

Ennek következtében, az általa végzett munkában szerzett érdemei hangsúlyozott elismerése mellett Caneva tábornokot a parancsnokság alól a szeptember 2-i királyi rendelet felmenti,⁸⁹ s helyére Tripolitániában Ragni altábornagyot, Kirenaikában Briccola altábornagyot nevezi ki; utóbbiak pedig azon katonai és polgári hatáskörrel rendelkeznek, melyek eddig a tripoli egyedüli parancsnokság kezében összpontosultak.

⁸⁸ In: *Histoire de la guerre italo-turque 1911-1912. Par un témoin.* Berger-Levrault, Paris-Nancy, 1912, p. 97.

⁸⁹ Caneva már augusztus 31-én elhagyta Tripolit.

Előzetes békeszerződés; aláírták Lausanne-ban, 1912. október 15-én, s melyet egy Birodalmi Fermán, egy Királyi Rendelet és egy Birodalmi Irádé követ⁹⁰
Hivatalos dokumentum

Öfelsége Olaszország királya és Öfelsége az oszmánok császára, egyenlőképpen fellelkesülve attól, hogy a két ország közti háborúnak véget vessenek, s látván a nehézséget ennek elérésében, mely annak lehetetlenségéből fakad, hogy Olaszország nem korlátozhatja az 1912. február 25-i törvényt, mely proklamálja Tripolitánia és Kirenaika feletti szuverenitását, s annak lehetetlenségéből, hogy ez a szuverenitás az Ottomán Birodalom számára formailag el nem ismerhető, kinevezték meghatalmazottaikat, akik, miután kicserélték saját teljes meghatalmazásukat, azokat jó és illő formában levőnek találták, a következő titkos *modus procedendiben*⁹¹ egyeztek meg:

1. A birodalmi kormány vállalja, hogy legkésőbb három napon belül kibocsát egy birodalmi fermánt, melyet Tripolitánia és Kirenaika lakosaihoz címez, az alábbi szövegnek megfelelően (I. sz. függelék).

2. A Szultán képviselőjének és a vallási vezetőknek előzetes megegyezésre kell jutniuk a Királyi Kormányval.

Említett képviselő és a naibok fizetése a két kormány közti megállapodás szerint kerül rögzítésre, és azokat a helyi jövedelmekből fedezik; a kádiét ellenben a Birodalmi Kormány fedezi.

A fent említett vallási vezetők száma azonban nem haladhatja meg a háború kirobbanása pillanatában meglevő létszámukat.

3. A királyi kormány vállalja az első cikkelyben említett birodalmi fermán kibocsátásától számított legkésőbb három napon belül egy, az alábbi szövegnek megfelelő királyi dekrétum kibocsátását (II. sz. függelék).

⁹⁰ In: *Histoire de la guerre italo-turque 1911-1912. Par un témoin.* Berger-Levrault, Paris-Nancy, 1912, pp. 126-130. és *Nouveau recueil général de traités et autres actes relatifs aux rapports de droit international* (szerk.: Martens, G. F.), 3. sorozat, 7. kötet, Leipzig, 1913., pp. 1-10.

⁹¹ Eljárási mód

4. A birodalmi kormány vállalja, hogy legkésőbb három napon belül az első cikkelyben említett birodalmi fermán kibocsátását követően kiad egy birodalmi iradét az alább csatolt szövegnek megfelelően (III. sz. függelék).

5. A három egyoldalú dokumentum kibocsátása után a két magas szerződő fél fent említett megbízottai azonnal aláírnak egy, az alább csatolt szövegnek megfelelő nyilvános dokumentumot (IV. sz. függelék).

6. Magától értetődik és következik a jelen szerződésből, hogy a birodalmi kormány vállalja, hogy nem küld, és nem is engedi meg fegyverek, muníció, katonák és tisztek Törökországból Tripolitániába és Kirenaikába történő küldését.

7. A hadifoglyok és túsok ellátásának a két orrmány által viselt költségei kölcsönösen megtérítettnek tekintendők.

8. A két magas szerződő fél vállalja, hogy jelen szerződést titokban tartja.

Mindazonáltal a két kormány fenntartja annak lehetőségét, hogy a nyilvános szerződésnek (4. sz. függelék) a két parlament előtti bemutatásakor nyilvánosságra hozza jelen szerződést.⁹²

Jelen szerződés aláírása napján lép életbe.

9. Magától értetődik, hogy az említett függelékek jelen szerződés integráns részét képezik.

Mindennek hitelesítésére a meghatalmazottak jelen szerződést aláírták, és pecsétjükkel ellátták.

Készült két példányban Lausanne-ban, 1912. október 15-én.

[PECSÉT] Pietro Bertolini

[PECSÉT] Guido Fusinato

[PECSÉT] Guiseppe Volpi

[PECSÉT] Mehemed Nabi

[PECSÉT] Rumbejoglu Fahreddin

1. számú függelék

⁹² A szerződést 1912. november 26-án bocsátották a képviselők háza elé.

Tripolitánia és Kirenaika lakóihoz!

Mivel kormányom egyrészt abban a helyzetben van, hogy képtelen megadni számotokra a hathatós segítséget, melyre szükségetek van ahhoz, hogy megvédjétek hazátokat, másrészt azonban gondol jelenlegi és jövőbeli jólétekre; el akarván kerülni egy rátok és családjaitokra nézve lesújtó háborút és ennek a Birodalomra nézve további veszélyes folytatását; avégett, hogy országotokban újra jólét és béke honoljon; szuverén jogaimmal élve teljes és egész autonómiát adok nektek. Országotok új törvények és jogszabályok révén kerül majd igazgatásra, melyek előkészítéséhez járuljatok hozzá tanácsaitokkal, annak érdekében, hogy megfeleljenek igényeiteknek és szokásaitoknak.

Mellétek képviselőmül kinevezem hü szolgámat, Semszeddin Bejt, a naib-ul-szultan titulussal, akire az oszmán érdekek védelmét bízom országotokban. A mandátum, mellyel felruházom, öt évre szól; ezen idő lejártával fenntartom magamnak a jogot, hogy mandátumát megújítsam vagy gondoskodjam utódjáról.

Mivel szándékunk, hogy a saria szent törvényei állandóan életben maradjanak, ennek érdekében fenntartjuk magunknak a kádi kinevezési jogát, ki a maga részéről a helyi ulemák közül a saria előírásainak megfelelően kinevezi a naibokat. Ennek a kádinak a járandóságait mi fizetjük, a naib-ul-szultanéi és ugyanígy a saria egyéb tisztségeit betöltőinek járandóságai a helyi bevételekből kerülnek fedezésre.

2. számú függelék

Ófelsége Olaszország királya,

Tekintve az 1912. február 25-i, 38. törvényt, mely szerint Tripolitánia és Kirenaika teljes és egész szuverenitása alá kerülnek;

Annak érdekében, hogy meggyorsítsa az említett provinciák pacifikálását;

A minisztertanács javaslata alapján;

Kijelentettük és kijelentjük:

1. cikkely. Tripolitánia és Kirenaika azon lakói, akik az ellenségeskedésekben részt vettek, vagy azok során elkötelezték

magukat, a köztörvényes bűnöket elkövetők kivételével teljes és átfogó amnesztiában részesülnek. Ennek következtében senki, származzék bármely osztályból vagy társadalmi helyzetből, nem üldözhető vagy háborgatható személyében vagy javaiban, vagy jogai gyakorlásában az ellenségeskedések alatt kifejtett politikai vagy katonai cselekedetei, vagy éppen kifejtett nézetei miatt. A letartóztatott és deportált személyek azonnal visszanyerik szabadságukat.

2. cikkely. Tripolitánia és Kirenaika lakói, úgy, mint a múltban, továbbra is a legnagyobb szabadságot élvezik a muzulmán hit gyakorlásában. Császári Őfelségének, a Szultánnak, mint Kalifának a nevét a muzulmánok nyilvános istentiszteleteiben továbbra is felolvassák, és képviselőjét annak személyében kell elfogadni, akit Ő erre kinevez, s aki jövedelmeit a helyi bevételekből kapja.

A kegyes alapítványok (vakuf) jogai, úgy, mint a múltban, tiszteletben tartandók, s a muzulmánok és a kádinak nevezett vallási vezető kapcsolatai közé – akit a sejk-ül-izlám nevez ki, ő maga pedig a naibokat, s kinek jövedelmei a helyi bevételekből kerülnek fedezésre – semmilyen akadály nem gördül.

3. cikkely. Említett képviselő egyben, mint az oszmán alattvalók és az Oszmán Birodalom érdekeinek védelmezőjeként is elismert, úgy, ahogyan az a két tartományban az 1912. február 25-i törvény kibocsátásakor is megvolt.

4. cikkely. Egy, a királyi dekrétum által kinevezett bizottság, melyben a helyi előkelőségek is részt vesznek, feladata lesz javaslatot tenni a két tartomány adminisztratív és polgári kormányzására, a helyi szokások és gyakorlat tiszteletben tartásától és a szabadság gondolatától indítva.

3. számú függelék

Az ottomán szuverenitás alatti égei-tengeri szigetek lakói számára adminisztratív és bírósági reformok kerülnek bevezetésre, a vallásra és hitre való megkülönböztetés nélküli jólét, biztonság és igazságosság egyenlő biztosítása érdekében.

A tisztviselők és bírák a kívánt elvárásoknak megfelelő, a helyi

nyelvet ismerő közismert személyiségek közül kerülnek kinevezésre.

Az ellenségeskedésekben részt vevő említett alattvalók számára teljes és átfogó amnesztia lép életbe, a köztörvényes bűnöket elkövetők kivételével. Ennek következményeként senki, származzék bármely osztályból vagy társadalmi helyzetből, nem üldözhető vagy háborgatható személyében vagy javaiban, vagy jogai gyakorlásában az ellenségeskedések alatt kifejtett politikai vagy katonai cselekedetei, vagy éppen kifejtett nézetei miatt. A letartóztatott és deportált személyek azonnal visszanyerik szabadságukat.

4. számú függelék

(A lausanne-i béke Olaszország és Törökország között -
1912. október 18.)

Őfelsége Olaszország királya és Őfelsége az ottománok császára, egyenlőképp fellelkesülve annak vágyától, hogy a két ország közt levő hadiállapotnak véget vessenek, kinevezték meghatalmazottaikat: Őfelsége Olaszország királya: Pietro Bertolini urat, az Olasz Korona nagykeresztjét, a Szent Móric és Lázár rend főtisztjét, a parlament képviselőjét; Guido Fusinatót, az Olasz Korona nagykeresztjét, a Szent Móric és Lázár rend főtisztjét, parlamenti képviselőt, államtanácsost; Giuseppe Volpit, a Szent Móric és Lázár valamint az Olasz Korona rendek parancsnoki keresztjének tulajdonosát.

Őfelsége az oszmánok császára: Őexcellenciája Mehemed Nabi bejt, az Oszmani érdemrend nagyszalagjának tulajdonosát, különleges küldöttet, teljhatalmú követet; Őexcellenciája Rumbegjoglu Fahreddin bejt, a Medzsidi rend főtisztjét, az Oszmani rend parancsnoki keresztjének tulajdonosát, különleges küldöttet, teljhatalmú követet; kik, miután meghatalmazásaikat kölcsönösen kicserélték, azokat jó és megfelelő formában levőnek találták, megegyeztek az alábbi cikkelyekben:

1. cikkely. A két kormány vállalja, hogy a jelen szerződés aláírása után azonnal megteszi a szükséges lépéseket az ellenségeskedések azonnali és egyidejű megszüntetése érdekében. Említett lépések biztosítására különleges megbízottakat küldenek a helyszínre.

2. cikkely. A két kormány vállalja, hogy a jelen szerződés aláírása

után azonnal kiadja a parancsot tisztjeik és csapataik, ugyanígy civil tisztviselőik kölcsönös visszavonására, az ottomán kormány Tripolitániából és Kirenaikából, az olasz kormány az Égei-tengeren elfoglalt szigetekről.

Említett szigeteknek az olasz tisztok, csapatok és polgári alkalmazottak általi tényleges kiürítésére azonnal sor kerül, míhelyt a török tisztok, csapatok és polgári alkalmazottak elhagyják Tripolitániát és Kirenaikát.

3. cikkely. A hadifoglyok és túsok a lehető legrövidebb időn belül ki lesznek cserélve.

4. cikkely. A két kormány vállalja, hogy teljes körű és általános amnesztiát ad, a királyi kormány Tripolitánia és Kirenaika lakói, a birodalmi kormány az Égei-tenger azon szigeteinek lakói számára, melyek oszmán szuverenitás alá tartoznak, s akik részt vettek az ellenségeskedésekben vagy azok alkalmával elkötelezték magukat, kivéve a közjogi bűnöket. Ennek következtében senki személy, bármely osztályból vagy társadalmi pozícióból is származzék, nem üldözhető vagy háborgatható személyében, javaiban vagy jogai gyakorlásában, katonai vagy politikai cselekedetei, vagy az ellenségeskedések alatt kifejtett véleménye miatt. Az emiatt fogva tartott vagy deportált személyeket azonnal szabadlábra kell helyezni.

5. cikkely. Mindenfajta, mindenféle és mindennemű szerződés, megegyezés és kötelezettség, melyet a két magas szerződő fél a háború kinyilvánítása előtt kötött, ill. azt megelőzően köztük életben volt, azonnal érvénybe lép, és a két kormány és saját alattvalóik egymáshoz képest ugyanabba a helyzetbe kerülnek, amelyben az ellenségeskedéseket megelőzően voltak.

6. cikkely. Olaszország vállalja, hogy egyidejűleg azzal, hogy a többi hatalommal megújítja kereskedelmi szerződéseit, Törökországgal az európai közjog alapján kereskedelmi szerződést köt, vagyis Törökországnak az összes európai hatalom mintájára lehetővé teszi a teljes gazdasági függetlenséget, a kereskedelmi és

vámügyekben való cselekvés jogát, anélkül, hogy kapitulációk⁹³ vagy más okmányok e naptól kötnék. Magától értetődik, hogy említett kereskedelmi szerződés csak akkor lép életbe, ha a Porta által ugyanezen az alapon a többi hatalommal kötött kereskedelmi szerződesei érvénybe lépnek.

Olaszország továbbá egyetért az értékvám Törökországban 11-ről 15 %-ra való emelésével, ugyancsak új monopóliumok létesítésével, azaz a következő öt árucikk fogyasztási illetékadójának levonásával: petróleum, cigarettapapír, gyufa, alkohol, játékkártya. Mindezt azzal a feltétellel, hogy ezzel egyidejűleg ugyanilyen elbánásban részesül, különbség nélkül, a más országokból származó import is.

Amennyiben monopólium tárgyát képző cikk importjáról van szó, a monopóliumok adminisztrációja köteles beszerzéseit olasz eredetű árucikkekből intézni ezen árucikkeknek az évi importján alapuló arányban, feltéve, hogy a monopolcikkek leszállításáért kínált ár megfelel a vásárlás pillanatában fennálló kereskedelmi helyzetnek, figyelembe véve a beszerzésre kínált áru minőségét és fent említett cikkeknek a háborút megelőző három évben jegyzett középárfolyamát.

Magától értetődik továbbá, hogy abban az esetben, ha Törökország a fent említett öt árucikkre való monopólium bevezetése helyett azokra illeték kivetését határozná el, ezen illeték ugyanabban a mértékben kerül bevezetésre Törökország vagy bármely más nemzet hasonló termékeire.

7. cikkely. Az olasz kormány vállalja, hogy felszámolja az Oszmán Birodalomban működő olasz postahivatalokat, ugyanakkor, amikor a többi, Törökországban postahivatallal bíró állam felszámolja saját hivatalait.

8. cikkely. A Porta javasolja konferencián vagy valamely más módon tárgyalások megkezdését az érdekelt nagyhatalmakkal a Törökországban lévő kapitulációs rendszer megszüntetése érdekében, azt a nemzetközi jog rendszerével helyettesítve, Olaszország pedig elismerve a Porta szándékainak megalapozottságát, kijelenti, hogy

⁹³ A kapitulációs rendszer értelmében a szultán a különböző európai országok polgárai számára különböző kiváltságokat engedélyezett, pl. kivonta őket a török bírói és közigazgatási szervek joghatósága alól, stb.

mostantól kezdve ez ügyben teljes és őszinte segítséget kíván neki nyújtani.

9. cikkely. Az oszmán kormány, hogy tanúsítsa az adminisztrációban alkalmazott olasz alattvalók neki végzett jó és őszinte szolgálatai iránti meglegedettségét, és akiket az ellenségeskedések miatt elbocsátani volt kénytelen, kész arra, hogy őket abba a helyzetbe helyezze vissza, amelyet el kellett hagyniuk.

Járandóságukat az alkalmazásukon kívül elmúlt hónapokra is megfizeti nekik, s a szolgálatban bekövetkezett törés a nyugdíjra jogosult alkalmazottak számára semminemű káros következménnyel nem jár.

Az oszmán kormány továbbá vállalja jó kapcsolatainak igénybe vételét azon intézményeknél is, amelyekkel kapcsolatban áll (Államadósság,⁹⁴ vasúttársaságok, bankok stb.), hogy ugyanúgy bánjon azon olasz állampolgárokkal, akik ezeknél szolgáltak, és ugyanilyen helyzetben vannak.

10. cikkely. Az olasz kormány vállalja, hogy a birodalmi kormány számlája javára évente akkora összeget utal át az Ottomán Államadósság kasszájába, mely megfelel az Ottomán Államadósság céljaira e két tartomány jövedelmeiből igénybe vett, a hadüzenetet megelőző három év mindegyikére számított átlagösszegnek. A fent említett éves összeg két kinevezett meghatalmazott megegyezése alapján kerül megállapításra, kik közül az egyiket a királyi kormány, a másikat a birodalmi kormány nevezi ki.

Véleményeltérés esetén a döntés a két fél megegyezése alapján kijelölt döntőbíró elnöklete alatti döntőbírói testület elé kerül. Ha a megegyezésre ez sem képes, a felek mindegyike megnevez egy-egy különböző hatalmat, s a döntőbíró választására az így kijelölt hatalmak megegyezése alapján kerül sor. A királyi kormány és ugyanígy az Ottomán Államadósság Igazgatósága a birodalmi kormány közbenjárására megkapják annak lehetőségét, hogy az

⁹⁴ A Török Birodalom 1881-ben államcsődöt jelentett be, mire a legfontosabb állami bevételek a külföldi kézben levő Ottomán Államadósság Igazgatósága pénztárába folytak be kötelező jelleggel; ennek legfőbb célja a hatalmas méretű török államadósság fizetése és törlesztése volt.

említett éves törlesztés (annuitás) helyében 4 %-os kamatlábbal ennek megfelelő tőkésített összeg fizetését kérelmezzék.

Ami az előző bekezdést illeti, a királyi kormány deklarálja annak a jelen pillanattól való elismerését, hogy az annuitás nem lehet kevesebb 2 millió olasz líránál, s kész arra, hogy az ennek megfelelő tőkésített összeget az Ottomán Államadósság Igazgatóságának átutalja, amennyiben erre szükség van.

11. cikkely. Jelen szerződés az aláírás napjától lép életbe. Ennek hitelül a meghatalmazottak a jelen szerződést aláírták, és pecsétjeikkel ellátták.

Lausanne, 1912. október 18.

Aláírták: Pietro Bertolini, Guido Fusinato, Giuseppe Volpi, Mehemed Nabi, Rumbejoglu Fahreddin

A tördelést a JATEPRINT,
a Bölcsészettudományi Kar Kiadványszerkesztősége végezte
WordPerfect 8 kiadványszerkesztő programmal.

Készítette a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30—34.
Felelős kiadó: Pándi Lajos egyetemi docens
Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói, főszerkesztő
Méret: A/5, példányszám: 300, munkaszám: 44/2001.

A Documenta Historica eddig megjelent számai:

1992

1. Az 1887-es földközi-tengeri egyezmények. [Nyemcsok Attila] (*elfogyott*)
2. A tiltsiti béke (1807. júl. 7.). [Szász Erzsébet] (*elfogyott*)
3. Talleyrand, Charles-Maurice: Értekezés annak előnyeiről, hogy a jelen körülmények között új gyarmatokat szerezzünk. [Szász Géza]
4. A schönbrunni béke (1809. okt. 14.). [Szász Erzsébet]
5. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot! (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (*elfogyott*; utánnnyomás: 23. sz.)
6. Korai angolszász törvények I. A kentü törvények. [Szántó Richárd]
7. Az 1939–40-es finn–szovjet háború dokumentumai. [Engi Imre]
8. Dokumentumok az orosz–szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Dardanellák megszerzésére (Konstantinápoly-egyezmény, 1915; német–orosz tárgyalások, 1940). [Boros Tamás]

1993

9. A Birodalom és Észtszág. A szovjet–észti szerződés megszületésének dokumentumai (1939 szeptember). [Vandlík Krisztina]
10. Edward Balliol skóciai hadjárata. Részletek a Lanercosti krónikából és a bridlingtoni kanonok Gestájából. [Kiss Andrea]
11. Az 1943 decemberi Beneš–Sztálin–Molotov megbeszélések dokumentumai. [Gulyás László]
12. Békeszerződés Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között (1783. szept. 3.). [Kökény Andrea]
13. Új bécsi tudósítások a kiváló Schwarzenberg grófnak a tatai, veszprémi és palotai erődök és más helyek elfoglalásáról, a szigeti erőd összeomlásáról és a Törökországban napról-napra erősödő hanyatlásról (1599). [Lévai Judit]
14. 1789 Franciaországa a panaszok tükrében. [Gyuricza Róbert]

1994

15. Az 1594-es birodalmi gyűlés határozatai a magyar háborút illetően. [Wölfinger Ildikó]
16. Volgai német dokumentumok (1918–1941). [Opauzski István]
17. Az 1916. évi arab felkelés kiáltványa. [Ferwagner P. Ákos, Lőkös István]
18. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Varga Vanda Éva] (*elfogyott*; utánnnyomás: 34. sz.)

1995

19. A Constantinus-i adománylevél (Donatio Constantini – VIII. sz.). [Piti Ferenc] (*elfogyott*)
20. A Hét Sziget Köztársaság- és Kapodisztriasz. [Szász Erzsébet]
21. A lengyel emigráns kormány és a Szovjetunió kapcsolatfelvételének dokumentumai, 1941. [Csósz László]
22. Németország két megosztási terve (Morgenthau-terv, Frankfurti dokumentumok). [Mayer János]
23. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot! (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (az 5. sz. utánnnyomása).
24. Az 1849-es magyar–velencei szerződés. [Krámlí Mihály]
25. Az Anitta-felirat (i. e. 1600 körül) [Bolega Erika]

1996

26. A jeruzsálemi Szent János Lovagrend regulája. [Homonnai Sarolta, Hunyadi Zsolt]
27. Az amerikai alkotmányozási vita: a föderalisták írásaiából (1787–1788). [Berkes Tímea]

28. Források a németek Szovjetunióba történeti kitelepítéséről Közép-Kelét-Európából (1945–1953). [Köteles Péter]
29. Turgot: Levelek a toleranciáról. [Balázs Péter]

1997

30. Európai nemzeti kisebbségek kongresszusainak határozatai (1925–1937). [Eiler Ferenc]
31. Vikingek az angolszász krónikában. [Rimaszombati Károly] (elfogyott)
32. Gildas: Britannia romlásáról. [Novák Veronika]

1998

33. AZ 1904-es szerb–bolgár szerződések. [Horváth Krisztián]
34. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Jójiárt Júlia, Varga Vanda Éva] (a 18. sz. utánnomása + színes melléklet)
35. Szultáni fermán a Bolgár exarchátus megalapításáról. (1870. febr. 28.). [Horváth Krisztián]
36. A fiatal Napóleón írásai Korzikáról. [Jókai Rita]
37. Esztergom 1595-ös visszavétele a napi jelentések tükrében. [Bagi Zoltán Péter, Szász Géza]
38. Ausztria határai (Saint-Germain 1919. szept. 10.). [Eveli Péter, Dobos Erzsébet]
39. Tervezet a kereszténység leendő békéjéről (Podjebrád-béketervezet, 1464). [Karáth Tamás]
40. Törvény Skócia lefegyverzéséről (1746). [Fejér Ingrid]

1999

41. Az 1902-es orosz–bolgár katonai konvenció. [Horváth Krisztián]
42. Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” c. művéből. [Nótári Tamás]
43. Marcus Tullius Cicero M. Caelius védelmében mondott beszéde. [Nótári Tamás]

2000

44. „A népszövetség halála”. Dokumentumok az olasz–etióp konfliktus történetéből (1935–1936). [Szélinger Balázs]
45. A szudétánémet kérdés a második világháborúban (Edvard Beneš és Wenzel Jaksch levelezése 1939–1943). [Kasza Péter]
46. Načertanije (A szerb nemzeti és külpolitika titkos dokumentuma, 1844). [Szajcsán Éva]
47. Juan Donoso Cortés: Értekezések. [Bán Mónika]
48. Napoleon trianoni dekrétuma az Illír Tartományok megszervezéséről. (1809. Dec. 25.) [Pándi Eszter]

Megrendelhetők (ára: 250.- Ft [a 34. szám: 500.- Ft] + postaköltség):
Pándi Lajos, SZTE BTK Történeti Intézet, 6722 Szeged, Egyetem u. 2.;
(62) 544-464; pandi@hist.u-szeged.hu